

IX 6,22 1

IGU

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE
V LJUBLJANI

UVOD V METODOLOGIJO AGRARNO GEOGRAFSKIH RAZISKAV
POKRAJINE

Ljubljana, 1967

LJUBLJANA, Aškerčeva cesta 12

19

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE V LJUBLJANI
Dr. Jakob Medved

UVOD V METODOLOGIJO AGRARNO GEOGRAFSKIH RAZISKAV POKRAJINE

Ljubljena 1967

Inv. št. 66

P r e d g o v o r

Predloženo delo "Uvod v metodologijo agrarno geografskih raziskav pokrajine" je nastalo iz praktičnih potreb Inštituta za geografijo univerze v Ljubljani, da ovrednotimo uporabnost raznih metod in tehnik agrarno geografskih raziskav z vidika naših razmer ter da do njih zavzamemo stališča, ki bodo služila kot osnova za diskusijo in končno kot izhodišča za nadaljnje delo.

Pri študiju teoretične in metodološke literature o agrarni geografiji sem prišel do prepričenja, da bi bilo glede na naš namen nesmiselno nakazovati vrsto izredno različnih metodoloških izhodišč in vidikov, ki se uveljavljajo pri proučevanju agrarne pokrajine. Čeprav bi bila taka študija iz teoretičnih vidikov zanimiva in potrebna, bi daleč preseгла okvir in namen našega dela, saj bi morala poseči v vse bistvene teoretične probleme geografske znanosti. Smatram, da je pri nas nesporno stališče, da je geografsko okolje podeželske pokrajine spoznavno samo takrat, če smo absolutne vrednosti posameznih elementov in pojavov različnih kompleksov ovrednotili z vidika določenega časa in prostora ter s tem ugotovili njihovo relativno vrednost, t. j. vlogo in mesto v "kompoziciji geografskega okolja podeželske pokrajine. Zaradi tega po mojem mnenju ni mogoče govoriti o univerzalnih metodah in tehnikah agrarno geografskih raziskav in jih ocenjevati s tega vidika, temveč samo z vidika večje ali manjše stvarne ustreznosti za spoznavanje resničnosti v določenem geografskem okolju.

Zaradi tega sem najvažnejše smeri, metode in tehnike pridobivanja podatkov in spoznanj pri proučevanju agrarne pokrajine skušal ovrednotiti z vidika ustreznosti pri raziskavah naše agrarno geografske stvarnosti. Težišče dela sem posvetil ovrednotenju metod, ki nam omogočijo spoznati tipe izrabe zemljišča, ter metodam in tehnikam, ki pripomorejo k boljšemu poznavanju izvorov in smeri sodobnih transformacij.

KARTIRANJE PRI PROUČEVANJU PODEŽELSKE POKRAJINE

U V O D. Podrobna registracija karakterističnih značilnosti posameznih elementov ali pojavov v geografskem okolju ter njihova prostorska razširjenost je eden izmed osnovnih temeljev za spoznavnost kompleksne podobe podeželske pokrajine. Kartiranje posameznih elementov geografskega okolja podeželske pokrajine /mikroklimatske razmere, talne razmere, izraba zemljišča, zemljiška razdelitev, velikost posesti, itd/ je eksperiment v geografiji podeželske pokrajine. Vsem kartam, ne glede na vsebino in usmerjenost kartiranja, je skupno, da so trenutni posnetki stvari, momentalna slika razvoja posameznega elementa ali pojava v geografskem okolju podeželske pokrajine. S kartiranjem zajamemo trenutno stanje ter izločimo čas, t.j. razvoj ^{1/}. S ponavljanjem eksperimenta pa lahko ugotovimo tudi proces, bodisi v fizikalnem ali zgodovinskem smislu. Ker pa imajo posamezni elementi in pojavi v geografskem okolju različno obstojnost, lahko po vsebini ločimo:

- kartiranje elementov, ki imajo "trajne" vrednosti,
- kartiranje elementov, ki imajo trajnejše vrednosti in
- kartiranje elementov, ki imajo trenutno vrednost.

Eksaktno ovrednotenje absolutnih vrednosti posameznih elementov naravnih razmer daje rezultate trajne vrednosti, odnosno se njihova vrednost le polagoma spreminja. Absolutne vrednosti teh elementov /pedološke razmere, mikroklimatske razmere, nagib zemljišča, ekspozicija, vedne razmere, itd/ tvorijo trajno osnovo in izhodišče za ugotavljanje njihove relativne vrednosti, ki se spreminja vzporedno z družbeno ekonomskim in tehničnim razvojem.

Kartiranje naravno geografskih in družbeno geografskih elementov geografskega okolja podeželske pokrajine, ki imajo trajnejšo vrednost in so manj podvrženi spremembam, obsegapredvsem:

- proučevanje gozdnih in travniških združb, ki so nastale pod vplivom človekovega posega v naravo ali določenega načina izrabe zemljišča,

- proučevanje negativnih procesov, ki jih je sprožil človek s svojim delovanjem v naravnem okolju /erozija, denudacija, orne terase, sprememba vodnih razmer, itd/,
- proučevanje oblik poselitve, zemljiške razdelitve, prometnega omrežja, posestnih razmer, itd.,
- proučevanje usmerjenosti izrabe zemljišča, zlasti trajni nasadi.

Proučevanje in kartiranje elementov, ki imajo predvsem trenutno vrednost, obsega predvsem kartiranje izrabe zemljišča po posameznih kulturah, prikaze rastlinske in živinorejske produkcije na površinsko enoto, na prebivalca, družino, gospodinjstvo ali gospodarstvo itd.

Med karto izrabe zemljišča, kot odrazom trenutnih razmer in med splošnimi značilnostmi razvoja izrabe zemljišča je podobna razlika kot med vremenom in podnebjem. Kot se vremenska slika naglo spreminja, tako tudi kartiranje izrabe zemljišča izvedeno v različnih časovnih obdobjih nujno kaže drugačne rezultate. Primerjava eksperimentov izvedenih v različnih časovnih obdobjih omogoča izločiti enkratnosti in izjemnosti, v ospredje pa postavi tiste pojave in elemente, ki se vedno ponavljajo in so značilni za razvoj določenega področja. Ti ponavljajoči posnetki, nam s trajnim ponavljanjem določenih pojavov in z odpadanjem posameznih značilnosti za določen čas omogočijo spoznavanje menjavo vrednot in jakosti učinkovanja s sil različnih kompleksov /anorganski, organski in človek/ ter njihovo funkcijo v kompoziciji geografskega okolja podeželske pokrajine.

Kartiranje izrabe zemljišča je zelo pomembno za spoznavanje agrarne strukture in sodobnih procesov ter ima določene prednosti pred drugimi eksperimenti v geografiji podeželske pokrajine, ker v izrabi zemljišča številne sile posameznih kompleksov ne učinkujejo druga poleg druge, odnosno neodvisno ena od druge, temveč je izraba zemljišča že funkcionalna celota delovanja teh sil v določenem času in prostoru.

Glede na to, da prof. Gams v prvem delu obravnava proučevanje činiteljev, ki imajo trajno absolutno vrednost, bom obravnaval predvsem proučevanje elementov, ki imajo trajnejšo in trenutno vrednost.

I. Splošen razvoj kartiranja izrabe zemljišča. Podrobno proučevanje izrabe zemljišča je zraslo iz družbenih potreb o nujnosti spoznavanja osnovnega inventarja in prostorske razmestitve agrarne proizvodnje, kot enega izmed elementov za načrtno usmerjanje gospodarstva v določenem prostoru. Prostorsko načrtovanje se uveljavlja v vseh deželah, ne glede na družbeno ekonomsko ali politično ureditev. V socialističnih deželah je prostorsko načrtovanje odraz zavestnih družbenih spoznanj in hotenj, da je mogoč hitrejši družbeno ekonomski razvoj le takrat, če se potencialne vrednosti določenega področja iz splošno družbeno ekonomskih vidikov čim bolj izkoristijo. Pri drugih, zlasti gospodarsko bolj razvitih kapitalističnih državah, pa je prostorsko načrtovanje posledica spoznanj, pridobljenih iz dolgotrajnega stihijskega razvoja ter neprestanega prilagajanja ekonomskim zakonitostim. Ker prostorsko načrtovanje lahko sloni le na vsestranskem poznavanju razmer, se je med drugim pojavila tudi potreba po proučevanju izrabe zemljišča.

Povsem logično je, da se je potreba po proučevanju izrabe zemljišča najprej pojavila v gospodarsko najbolj razvitih deželah ZDA. Prve študije in karte o izrabi zemljišča so se v ZDA pojavile že pred prvo svetovno vojno.^{2/} V času med obema vojnama pa se je proučevanje izrabe zemljišča močno razmahnilo tudi v drugih gospodarsko razvitih deželah. Zlasti velik uspeh so dosegli v Veliki Britaniji, kjer so na iniciativo in pod vodstvom prof. L. D. Stampa, v letih od 1930 do 1949 izdelali karto izrabe zemljišča za Veliko Britanijo. To delo ni imelo samo velik pomen za britansko kmetijstvo, temveč je dalo vzgled tudi drugim deželam. Leta 1949 se je pri Mednarodni geografski uniji na XVI mednarodnem kongresu geografov v Lisboni ustanovila Commission in Inventor of World Land Use, ki jo je vodil prof. L. D. Stamp. Ta komisija si je zedala nalogo, da izdela pregledno svetovno karto izrabe tal v merilu 1:1 000 000 in sprejela angleško klasifikacijo in ključ znakov. V naslednjih letih so v mnogih deželah začeli s kartiranjem izrabe zemljišča. Komisija za proučevanje izrabe zemljišča je lahko na naslednjih kongresih, na XVII v Washingtonu, XVIII v Rio de Janieru in na XIX v Stockholmu ugotovila viden napredek pri proučevanju izrabe

zemljišča. Razen v Veliki Britaniji so dosegli vidne uspehe tudi v Kanadi, Poljski, Italiji, Japonski, Portugalski, Švici in še v nekaterih drugih državah. Toda delovna naloga se je med tem sama po sebi nujno začela spreminjati. Ideja kolikor toliko hitre izdelave tovrstne karte se je pokazala iluzorna ne samo za ves svet, temveč celo za posamezne države. Razen tega se je delo marsikomu pokazalo preveč regulatorsko, statistično in šele kot prvi korak k znanstveni obdelavi gradiva. Zato so se zmeraj bolj ob tem kartiranju uveljavljale nove smeri, ki niso več stremele za popolnim kartiranjem celih dežel, temveč so se omejile na kartiranje tipičnih sond, pri tem pa so vsebinsko kartiranja skušale obogatiti tako po številu zabeleženih elementov kakor po tem, da so v kartiranje vnesli razvojni moment.^{3/} Uveljavljanje različnih smeri in različnih težišč dela pri proučevanju izrabe zemljišča ni slučajen pojav, temveč izvira iz različne družbeno ekonomske problematike posameznih dežel. V predelih, kjer je izraba zemljišča v pretežni meri odvisna od splošne stopnje družbeno ekonomskega in tehničnega razvoja /SZ, Madžarska, ČSSR/, so raziskave uemerjene predvsem v proučevanje potencialnih vrednosti naravnih razmer ter v prikaz produktivnosti izrabe zemljišča /zlasti v SZ, Nemčiji in Madžarski/. V deželah, kjer izraba zemljišča ni odvisna samo od naravnega potenciala, temveč tudi od podedovane agrarne strukture, pa so posvetili dosti pozornosti tudi tem problemom. Pri tem so se glede na izhodišče in smer raziskave zelo jasno izoblikovale tri smeri: poljska ekonomsko-geografska, münchenska socialno-geografska smer in sovjetska smer.

Poljska metoda proučevanja izrabe tal. Pri proučevanju izrabe zemljišča so Poljaki dosegli velike uspehe in nedvomno zavzemajo najvidnejše mesto v Evropi in v svetu. Že leta 1956 so pod vodstvom prof. Uhorczaka dokončali karto izrabe tal na Poljskem /orne površine, travniki, pašniki, gozdovi, vode, sadovnjaki/ v merilu 1:100 000. V naslednjih letih 1956-1958 so izdelali svoje kriterije za klasifikacijo in ključ znakov ter skartirali 12 000 km².^{4/} V okviru Instituta za geografijo Poljske akademije znanosti so ustanovili poseben oddelek za proučevanje izrabe zemljišča, ki ga vodi mednarodno priznani strokovnjak prof. J. Kostrowitcki. Rezultati tega dela so na eni

strani praktična navodila za kartiranje izrabe zemljišča, kriteriji za klasifikacijo travnikov, pašnikov in gozdov ter ugotavljanje tipov izrabe zemljišča in usmerjenosti proizvodnje^{4/}, na drugi strani pa obsežna znanstvena dela o izrabi zemljišča na Poljskem, v ČSSR, Franciji, Bolgariji in Jugoslaviji.^{5/}

Poljska klasifikacija izrabe zemljišča obsega naslednje kategorije:

A. Kmetijska zemljišča:

1. Njivske površine
2. Trajni nasadi
3. Trajne travne površine

B. Gozdovi

C. Vode

D. Stavbišča

E. Nerodoviten svet.

Karta izrabe zemljišča se pri prikazu in smeri in tipov izrabe zemljišča naslanja na najmanjše administrativno upravne enote, posestva nad loo ha pa že lahko tvorijo samostojne enote. V okviru najmanjših upravnih enot s posebnimi znaki nakažejo velikost posesti in število parcel na posamezno posestvo. Kriterij za ugotavljanje posameznih kategorij (npr. njivske površine, trajni nasadi ali deferenciacija pašnikov in travnikov v okviru trajnih travnih površin), je čas trajanja, pod ali nad tri leta. Posebno pozornost posvečajo načinu obdelovanja, poljedelski tehniki, vrstam in količini gnojenja, namakanju, osuševanju in donosom.

Poljedelske kulture, glede na zahtevnost po delovni sili, gnojenju in glede na to, kako posamezne rastline vplivajo na kvaliteto prsti, delijo na tri večje skupine;

1. Intenzivne rastline. V to skupino spadajo vse kulture, ki zahtevajo dosti dela in gnojenja ter dajejo visoke donose /Npr. koruza, krompir, fižol, zelje, pesa, korenje, lan, riček, mak, itd/.
2. Strukturotvorne rastline. Sem spadajo rastline, ki zahtevajo malo dela ter ugodno vplivajo na izboljšanje kakovosti prsti /lucerna, esparzeta, detelje, lupina, grašica, itd/.
3. Ekstrativne rastline. V to skupino spadajo rastline, ki

zahtevajo manj dela, dajejo manjše donose in zelo močno izčrpavajo zemljo /predvsem žitarice, jare in ozimne/.

Na osnovi površin, ki jih zavzemajo posamezne skupine kultur, določajo naslednje kategorije (primerjaj skico).

Odstotek zemljišč, ki ga zavzema posamezna skupina kultur	Kategorija	Znak za kategor.
nad 80%	monokultura	5
60-80%	izredna prevlada	4
40-60%	prevlada	3
30-40%	delež družb	2
20-30%	drugorazredni delež	1

V zadnjih letih so skelo za klasifikacijo nekoliko spremenili, kot kaže skica št. 1. V obeh variantah ne upoštevajo skupine kultur, ki zavzemajo pod 20% obdelovalnih p zemljišč. Za prevladujočo v posamezni skupini vzamejo tisto kulturo, ki zavzema največji delež površin. Lahko je to ena vrsta ali pa več vrst r rastlin, kar prikažejo z deležem druge in tretje pomembnejše kulture. Za prikaz smeri izrabe zemljišča uporabljajo za skupine prvo črko /I,S,E/ in simbol, prevladujočo kulturo v okviru skupine pa prikažejo s kratico latinskega imena kulture.

Na ta način določajo smeri, kot sledi primer:

prevladujoča vrtnarska smer	I/4/5/ ^{lg}
prevladujoča pšenična smer	E/4/5 ^{tv}
prevladujoča smer pšenice in sladkorne pese	//4 ^{tv} + I ₁ bs
pšenica s sladkorno peso	E/3/2 ^{tv} + I ₁ bs
rž-oves-detelja	E/2/3/ ^{sc,as} + S _{3/2} tp..... itd

Smer izrabe zemljišča njivskih površin prikazujejo na kartah izrabe zemljišča s trakovi, katerih širina ustreza deležu posameznim skupinam kultur, barva traku pa kaže prevladujočo kulturo v okviru posamezne skupine /karta 2/. Zaradi posebnega pomena in

značaja specialnih kultur jih prikazujejo s posebnimi znaki, če pa zavzemajo več kot 5% površin, jih prikazujejo kot vodilne kulture v okviru posameznih skupin. Rastlinsko produkcijo njivskih površin prikazujejo v skupni vrednosti - žitnih enotah, ki so jih povzeli po Woermanu ^{6/}. Pri tem pa ločijo delež proizvodnje, ki je namenjen domačim potrebam, in tržne viške.

Trajne nasade proučujejo s tipološkega, organizacijsko tehničnega in produkcijskega vidika. Nasade klasificirajo glede na to, ali so čiste /npr. plantaže jablan, hrušk, breskev, malin, jagod, ribeza, hmelja, vinogradi, itd./, ali različne vrste mešanih kultur /npr. plantažni nasadi mešanih kultur, sredozemske mešane kulture - coltura promiscua, sadovnjak - travnik, sadovnjak - pašnik, itd/. Organizacijsko tehnični vidik proučevanja obsega način vzgoje in obdelovanja, gnojenje, namakanje in osuševanje ter ugotavljanje kvalitete za glavne in stranske kulture. Usmerjenost izrabe zemljišča pri trajnih nasadih ugotavljajo na osnovi dominantne ali prevladujoče kulture, pri tem se poslužujejo enakih kriterijev za klasifikacijo, kot smo jih navedli pri proučevanju njivske izrabe zemljišča.

Kategorija trajne travne površine zajema vsa zemljišča, ki so pokrita s trajno travno rušo, ne glede na to, ali so travne združbe odrez naravnih razmer ali pa so se izoblikovale pod vplivom človekovega delovanja v prostoru. Poleg organizacijsko tehničnih in produkcijskih vidikov / način obdelovanja, namakanje, osuševanje, gnojenje, število košenj, donosov, možnost uporabe mehanizacije, uporaba mehanizacije, eventualna smer in karakter pustošenja in degradacije travnikov in pašnikov / so izdelali posebno jasne in natančne kriterije za klasifikacijo travnih združb na travnikih in pašnikih. V osnovi ločijo naravne in kulturne /sztuczne/ travne združbe.

V skupino naravnih in polnaravnih travnih združb spadajo:

1. visokogorske travne združbe
2. kserotermične travne združbe
3. halofitne travne združbe
4. jezerske in moreke travne združbe /szuwary/

V skupino kulturnih združb spadajo:

1. gozdne travne združbe /borowe/
2. travniške travne združbe /grondowe/
3. pašniške travne združbe /łęgowe/

4. močvirske travne združbe /bagienne/

Te osnovne skupine zdržb podrobno diferencirajo po prevladujočih tipičnih travah /indikatorji/, ki so odraz talnih in mikroklimatskih razmer ter načina človekovega gospodarjenja v prostoru. Pri tem posvečajo posebno pozornost možnostim izboljšanja donosov in odpravi negativnih procesov, ki jih je sprožilo nepravilno gospodarjenje v določenih naravnih razmerah.

Smer in intenzivnost izrabe zemljišča prikazujejo s pridelkom sena ali sveže travne mase ter s številom živine, ki se lahko prepase na določeni površini. Na karte izrabe zemljišča s posebnimi znaki vnašajo organizacijsko tehnično stopnjo in smer izrabe zemljišča; travniki /z načinom košnje/, pašniki in kombiniran pašno košni tip.

Inventarizacija živine. Živinoreja se posredno ali neposredno veže s poljedelstvom ter močno vpliva na intenzivnost in smer izrabe zemljišča /gnojenje, delovna sila, smer izrabe travnih zemljišč, delež krmnih rastlin, itd/, zato ji Poljaki pri proučevanju izrabe zemljišča posvečajo veliko pozornost. Ves ta material in ugotovitve pa ne morejo dobiti odraza na karti izrabe zemljišča, zato je na kartah živinoreja predstavljena samo v skupni vrednosti, v glavah velike živine /500 kg/ na 100 ha kmetijskih površin. Glave velike živine določajo po naslednjem ključu: (

Vrsta živine	En komad predstavlja naslednjo vrednost GVŽ
Konji:	
konji delovni	1,0
žrebeta 2-3 leta	0,7
Mule	1,0
Oslji	0,5
Velblodi	1,2
Govedo:	
biki in voli	1,2
krave ter junci in telice nad dve leti	1,0
junci in junice pod dve leti	0,7
teleta do 1 leta	0,3

Svinje:

plemenske svinje	0,3
svinje nad 75 kg	0,25
prasci od 8 tednov do 6 mesecev	0,15
prasci pod 8 tednov	0,02

Ovce:

ovce in ovni nad 1 leto	0,15
jagneta pod 1 leto	0,05

Koze

0,15

perutnina

0,0050-0,01

V predelih, kjer je povprečna teža živine manjša /kjer krava ne tehta 500 kg/ skalo primerno korigirajo, tako da ena glava velike živine ustreza 500 kg teže. Število glav velike živine vnesejo na karto izrabe zemljišča. Pri eksaktnosti teh prikazov pa se pojavljajo določene težave, ki izvirajo iz usmerjenosti izrabe zemljišča /določeno področje lahko producira višek krme in jo prodaja, drugod pa lahko goje živino na osnovi uvožene krme/, zato Poljaki streme za tem, da ne bi prikazovali samo število živine, temveč tudi usmerjenost živinoreje. Ta ka

Gozdna področja. Ta kategorija. Ta kategorija obsega vsa področja, ki so porasla z drevjem, /razen sedovnjakov/ ne glede, ali je naravnega ali umetnega izvora. Gozdna področja, ki imajo znatnejši pomen za kmetijstvo /paša, pridobivanje stelje/ uvrščajo v gozdno - kmetijske kategorije. Zbiranje gozdnih sadežev/ maline, borovnice, brusnice, gobe, žir, itd/ in izkoriščanje lesa spada v skupino izrabe gozdov. Gozdove proučujejo z različnih vidikov, z vidike naravnega potenciala /talne in mikroklimatske razmere/, iz botaničnega in ekonomsko tehničnega vidika. Tudi starost, sestava in vrsta gozdov dobi odraz v karti izrabe zemljišča.

Vodovja, močvirja in barja. Področja, ki so občasno pod vodo klasificirajo po prevladujočih načinih izkoriščanja vodno-gozdne, vodno-kmetijske in neizkoriščene površine. Področja, ki so stalno pod vodo /rečja, jezera, naravna in umetna, kanali, morja, itd/ klasificirajo po fizikalno-kemičnih lastnostih vode in po možnosti in načinu izkoriščanja /pridobivanje pitne in industrijske vode, namakanje, plovbo, ribištvo, itd/.

V kategorijo zazidalnih površin uvrščajo stavbišča /za stanovanjske, industrijske, trgovske, rekreacijske stavbe/komunikacije, rudarska zemljišča in zemljišča, ki so namenjena drugim splošnim namenom.

Nerodovitna zemljišča dele v naravna nerodovitna zemljišča in tista, ki so postala nerodovitna zaradi posegov človeka. Obe kategoriji pa nadalje klasificirajo po genezi ali prevladujočih značilnostih.

Vrednost rastlinske proizvodnje in vrednost globalne proizvodnje kmetijskih površin in živinoreje prikazujejo v skupni vrednosti-žitnih enotah, ki so jih prevzeli po Woermanu ⁶⁾.

Po površnem pregledu okvirnih principov poljske metode proučevanja izrabe zemljišča, lahko ugotovimo, da posveča precej pozornosti elementom, ki imajo trajno ali trajnejšo vrednost, težišče pa je na prikazu elementov, ki imajo trenutno vrednost. Ta simbioza povzroča določene neskladje, ker prikazuje elemente, ki imajo trajnejšo vrednost /gozdne združbe, travne združbe/ skupno z elementi, ki so odraz trenutnih družbeno ekonomskih razmer. To neskladje skušajo omiliti s tem, da dajejo vedno večji poudarek na tipologijo in kolobar, ne pa na posamezne kulture. Poljska metoda izrabe zemljišča je za prikaz vrednosti in razmestitve kmetijske proizvodnje ter za prikaz določenih elementov agrarne strukture vsekakor najbolj eksaktna in tehnično ter principiarno najbolj izoblikovana. Iz tega vidika se z njo ne more primerjati nobena šola. Slabost te metode pa je v tem, da obravnava agrarno pokrajino predvsem kot vir agrarne proizvodnje, manj pozornosti pa posveča problemom v agrarni pokrajini, ki so izvor različnih teženj, hotenj in procesov, ki rušijo obstoječe elemente in ustvarjajo novo socialno ekonomsko podobo agrarne pokrajine.

Nemška socialno geografska smer proučevanja agrarne pokrajine.

Izmed socialno geografskih smeri je danes najvidnejša münchenska socialno geografska šola pod vodstvom pro.W.Hartkeja. Omenjena socialno geografska smer proučuje za izrabo zemljišča predvsem 7/
iz socialno geografskega vidika. Podrobno kartiranje izrabe tal so tesno povezali s socialno posestnimi razmerami ter skušali ugotoviti odnose med uveljavljanjem posameznih kultur in socialno

posestnimi skupinami. Težišče raziskave ni več samo inventarizacija in prostorski prikaz agrarne proizvodnje ter količinsko ovrednotenje, temveč raziskava socialne problematike, iz katere izhajajo težnje po rušenju obstoječe agrarne strukture. Izvor procesov so socialne skupine, /npr. kmetje, kmetje z večjim¹ ali manjšimi dohodki od kmetijstva, ostali neagrarni lastniki, itd./, ki glede na socialno pripadnost in velikost zemljišča različno vrednotijo naravne razmere, iz tega pa izhajajo tudi različne aktivnosti posameznih skupin. Del teh aktivnosti dobi svoj odraz tudi v pokrajini, zato skušajo opredeliti regije enakega "socialno geografskega zadržanja" /Räumen Gleichen Socialgeographischen Verhaltens^{3/}.

Navedena izhodišča raziskave so zahtevala specifične metode in tehnike dela. Raziskave so nujno omejene na majhne sonde, karte pa morajo biti v čim manjšem merilu /običajno uporabljajo merilo 1:5 000/. Ker je težišče dela na proučevanju odnosov med socialno posestno strukturo in izrabo zemljišča ter na odkrivanju socialne pogojenosti motivov teženj in hotenj po preoblikovanju obstoječe strukture, ima münchenska socialno geografska šola izoblikovane samo tiste kriterije za klasifikacijo, ki so nujni za primerjavo. Glede na to je vez med posameznimi deli navedene šole predvsem vidik raziskave, medtem ko se po metodah in tehniki dela, ki je odvisna od objekta raziskave, močno razlikujejo. Pri proučevanju agrarnih področij je iz dosedanjih del razviden naslednji sistem:

a/. Posestne razmere. Pri proučevanju posestnih razmer uporabljajo genetično metodo in običajno z dvema prerezoma /v začetku 19. stol. in sedanje stanje/ prikazujejo razvoj za zadnjih 150 let. Posvetva na eni strani prikazujejo po velikostnih kategorijah, na drugi strani pa po socialni pripadnosti lastnika. Pri tem se zelo pogosto uveljavljajo naslednje kategorije:

- čisti kmetje
- kmetje z manjšimi dohodki od neagrarnih gospodarskih panog,
- kmetje z večjimi dohodki od neagrarnih gospodarskih panog,
- gospodarstva delavcev /obrtnikov/ z večjimi dohodki od kmetijstva,
- gospodarstva delavcev z manjšimi dohodki od kmetijstva.

Pri tem posvečajo posebno pozornost zemljiščem, katerih lastniki žive izven upravnih enot /Ausmärker/, zemljiščem, ki so v najemu in zemljiščem, ki so splošna last.

b/. Razvoj zemljiških kategorij in izrabe zemljišča prikazujejo z genetično metodo. Časovni prerezi so seveda odvisni od razpoložljivega arhivskega materiala. Pri tem je zelo pomembno Ruppertovo delo ⁹⁾ o kulturah, ki se uveljavljajo na opuščeni vinogradih. Sedanja izraba zemljišča ugotavljajo s pomočjo podrobnega kartiranja posameznih kultur, podatke o načinu obdelave tal, gnojenju, uporabi zaščitnih sredstev, donosih, številu živine, prirastu, usmerjenosti živinoreje, itd. dobivajo od statistike in s pomočjo ankete.

Ta podrobna slika trenutnih razmer izrabe zemljišča lahko služi kot izhodišče za ugotavljanje odnosov med velikostjo kmetije, strukturo družine, socialno pripadnostjo lastnika in uveljavljanjem posameznih kultur ter vrst živinoreje v določenem času in prostoru. S ponavljanjem eksperimenta v določenih časovnih presledkih je mogoče odkriti težnje in tendence spreminjanja ter ugotoviti, kako reagirajo in se prilagajajo posamezne skupine /glede na velikost posesti, strukturo družine, socialno pripadnost lastnika, itd/ splošnemu družbeno ekonomskemu in tehničnemu razvoju.

Da se je socialno geografska metoda pri proučevanju izrabe zemljišča tako močno in naglo uveljavila v Zapadni Nemčiji, ni zgolj slučaj, temveč je odraz njihove družbeno ekonomske in tehnične stvarnosti. Prevlada drobne in srednje posesti, ki na današnji stopnji družbeno ekonomskega razvoja Zapadne Nemčije ne nudi več možnosti za produktivno izrabo delovnih kapacitet normalne kmečke družine in na drugi strani velike možnosti za preseljitev in zaposlitev v neagrarnem gospodarstvu, povzročajo naglo propadanje manjših in srednjih kmetij ¹⁰⁾, nastajanje socialnih ledin ter raznovrstnih oblik spekulacij z zemljišči. Velika zasluga prof. dr. W. Hartkeja in njegovih sodelavcev je v tem, da so začutili, da so na tej stopnji družbeno ekonomskega razvoja v Zapadni Nemčiji socialno posestne razmere tisti činitelj, ki najodločilneje vplivajo na način in smer izrabe zemljišča. Le s poznavanjem današnje družbene stvarnosti v Zahodni Nemčiji lahko razumemo realnost sicer enostranskega izhodišča raziskave, ki pa v tej fazi družbeno ekonomskega razvoja še edino lahko razjasni sodobne

probleme izrabe zemljišča in agrarnega gospodarstva kot celote.

Sovjetska smer proučevanja izrabe zemljišča. Podružabljenje zemljišča v SZ je tista materialna osnova, ki sovjetskim geografom omogoča drugačne vidike raziskave. Če se münchenska socialno geografska smer ukvarja predvsem z ugotavljanjem in nakazovanjem problemov, ki izvirajo iz socialno posestne strukture in iz različnih aktivnosti posameznih socialnih skupin, ki dobivajo svoj odrez v načinu izrabe zemljišča in usmerjenosti agrarne proizvodnje, je to nakazovanje aktualne problematike, ki lahko služi kot izhodišče za osveščanje in odpravljanje teh problemov in lahko samo neposredno vpliva na dvig agrarne proizvodnje in racionalnejšo izrabo zemljišča. V SZ ni teh kvarnih vplivov, ki izvirajo iz socialno posestnih razmer in špekulacij z zemljišči, zato sovjetski geografi lahko izhajajo iz povsem drugih izhodišč, ki jim omogočajo "tvornejšo" vlogo. Kljub temu, da so verjetno velike razlike med razvitostjo posameznih področij SZ lahko zaradi družbene lastnine proizvajalnih sredstev in zaradi tega, ker je mogoče racionalno gospodariti s prostorom, smatramo, da je agrarna proizvodnja odvisna predvsem od vrednosti naravnih razmer na tej stopnji družbeno ekonomskega in tehničnega razvoja. Zaradi navedenih dejstev ~~na~~ sovjetski agrarni geografi usmerjajo svoje raziskave predvsem v čim točnejšo ovrednotenje absolutnih vrednosti naravnih razmer in ugotavljanje njihove relativne vrednosti za agrarno izrabo tal. Raziskave usmerjajo najprej v proučevanje tistih naravno geografskih elementov, ki imajo v posameznih področjih ~~š~~ vodilno vlogo in absolutno ali pa vsaj pretežno odločajo ali načinu in smeri izrabe zemljišča. Tako je v mrzlih področjih v ospredju proučevanje temperaturnih razmer in sta osnovna kriterija za klasifikacijo povprečne dnevne temperature, ki še omogočajo vegetacijsko periodo /+5°C spomladi in +10°C v jeseni/ in intenzivnost ogrevanja v času vegetacijske dobe, ki ga prikazujejo v skupni temperaturni vsoti. Na osnovi teh dveh kriterijev, trajanja vegetacijske dobe in intenzivnosti ogrevanja dele področja na posamezne cone. Drugod^{je} vodilni kriterij nemočenost in izhlapevanje, nagib reliefa, trajanje zamrznjenosti, talne in vegetacijske razmere in različne kombinacije teh značilnosti, ki jih raziskujejo za potrebe kmetijstva in na osnovi katerih diferencirajo področja na posamezne

nsravne enote ^{11/}. Šele nadaljna etapa je raziskava agrarne proizvodnje po področjih in po posameznih gospodarstvih /kolhozi, sovhozi/. Vse najvažnejše značilnosti agrarnega gospodarstva dobe odraz v kartografski predstavi. Kartirajo razmestitev kmetijskih gospodarstev, ohišnice, razmestitev agrarnega prebivalstva, posamezne kulture s podatki o večletnih donosih, razmestitev in usmeritev živinoreje in živinorejsko produkcijo. Rastlinsko in živinorejsko produkcijo prikažejo tudi v odnosu do enotne površine. Razen tega posvečajo posebno pozornost prikazu razmestitve mehanizacije in elektrifikaciji kmetijskih gospodarstev. Istočasno s kartografskim prikazom navedenih elementov prikazujejo količine kmetijskih pridelkov, ki so in bodo v bodoče potrebne za preživljanje tamkajšnjega prebivalstva in potrebe po delovni sili. Tako istočasno ugotavljajo potencial in perspektive razvoja in s tem povezan razvoj prebivalstva.

S takim načinom proučevanja agrarne pokrajine dajejo sovjetski geografi solidne znanstvene temelje za rajonizacijo, uvajanje najustreznejše specializacije in za razmestitev predelovalne industrije.

Velike razlike v izhodiščih in ciljih raziskave med sovjetsko in nemško socialno-geografsko metodo so pogojene v različnih družbeno ekonomskih razmerah. Imata pa tudi dosti skupnih potez, obe izhajata ^{iz}stopnje družbeno ekonomskega in tehničnega razvoja v določenem prostoru ter usmerjata svoje raziskave v problematiko, ki je v določenih razmerah najbolj aktualna in lahko rešitev teh problemov največ pripomore k boljšemu gospodarjenju v prostoru.

II. Razvoj kartiranja izrabe zemljišča pri nas. Naši geografi so vedno posvečali veliko pozornost proučevanju podeželske pokrajine. Njihove študije o agrarni izrabi tal, agrarnem prebivalstvu in agrarnih naseljih so slonele na kritični analizi vseh faktorjev agrarne dejavnosti in njihovemu odnošaju napram ostalim gospodarskim panogam ^{12/}. Številna dela iz predvojne in povojne dobe obravnavajo podeželsko pokrajino po sintetični metodi, marsikje brez zadoosti poglobljenih analitičnih osnov. Zaradi tega je

logično, da so se v prvi vrsti omejili na opisovanje zunanjih pojavov, medtem ko so izvori sil, ki potencialno rušijo obstoječo strukturo, ostali bolj v ozadju. Le malo raziskav podeželske pokrajine ima agrarno izhodišče. Toda v tej dobi je nastalo veliko delo, Ilešičevi "Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem" ^{13/}, ki pomeni velik prispevek slovenske geografije v zakladnico mednarodne geografske znanosti. Ni slučaj, da je prof. Ilešič, kot kompleksni geograf, tudi pri proučevanju agrarne pokrajine usmeril raziskavo v tisto problematiko, ki je bila na tej stopnji družbeno ekonomskega razvoja izredno pomemben činitelj in tudi danes močno vpliva na način in smer izrabe zemljišča. Tudi ožje proučevanje izrabe zemljišča se je pri nas začelo na pobudo prof. Ilešiča, ki je v svojem članku "Mednarodna proučitev kmetijskega izkoriščanja tal" ^{14/} nakazal potrebo po takih raziskavah ter dal v smislu world Land Use Surweya osnovna navodila za proučevanje. Kmalu za tem je bila pri jugoslovanskem nacionalnem geografskem komiteju osnovana posebna komisija za proučevanje izrabe zemljišča. Komisija si je naložila nalogo, da izvede izdelavo podrobne karte izrabe zemljišča v Jugoslaviji in to na tak način, da bi naše delo bilo prispevek k izdelavi svetovne karte izrabe zemljišča. Kmalu pa se je pokazalo, da zaradi pomanjkanja kartografskih osnov, obsežnosti dela, pomanjkanja denarja in ljudi, ki bi vodili to delo, te naloge ni mogoče izvesti. Zaradi tega je navedena komisija priporočila svojim članom, da naj skušajo organizirati delo v okviru posameznih republik, vsaj za proučevanje tipičnih sond ^{12/}.

Na iniciativo prof. Ilešiča so v Sloveniji različna diplomska dela, disertacije in razne monografije vsebovale tudi prikaze izrabe zemljišča. Pokazalo se je, da so taka dela potrebna pri regionalnem planiranju in pri raznih urbanističnih planih, zato so jih s posredovanjem geografov sprejeli tudi različni urbanistični instituti v Ljubljani in Zagrebu ^{12/}. Kartiranje izrabe tal iz tega obdobja se je omejevalo predvsem na prikaz glavnih kategorij. Zaradi tega ta dela niso mogla zadovoljiti niti zahteve znanosti, niti zahteve prakse. Tega so se naši geografi dobro zavedali, zato so na V. kongresu geografov Jugoslavije leta 1958 v Titogradu osnovali komisijo za agrarne strukture in agrarne pejseže pod vodstvom prof. Cerkvencića. Devetletno delo te

komisije pomeni velik napredek za našo in širšo jugoslovansko agrarno geografijo, zlasti pa za razvoj kartiranja izrabe zemljišča. Komisija se je trudila, da bi ustvarila čim tesnejšo povezevo, izmenjavo mnenj in stališč med jugoslovanskimi agrarnimi geografi in da bi vzpostavila sodelovanje z drugimi državami. Rezultat tega notranjega povezovanja je prvi agrarno geografski simpozij v Mariboru leta 1964, ki je prikazal stopnjo razvoja naše agrarne geografije in dal nekatere smernice za nadaljnje delo. Velika zasluga Komisije za agrarne strukture in agrarne pejseže in Inštituta za geografijo univerze v Ljubljani je navezava stikov s tujimi agrarno geografskimi institucijami in organizacija skupnih terenskih proučevanj. V letih od 1963 do 1965 so naši in poljski agrarni geografi skupno proučevali različne agrarne področja v Jugoslaviji: okolico Beograda /Ritopek in Železniki/, v Dalmaciji /Barsko polje, Jesenice, Rađušiči, Kašteli/, v Hercegovini /Trebijevo/, Istri /Izola/, v Alpskem svetu /Uskovnica/, predalpskem svetu /Svetina, Sv.Križ, Šmarca/, v Halozah /Goričak, Belski vrh/, v Ormoško-ljutomerskih gorica /Nunska graba, Runeč, Žvab/ ter na Poljskem: v Karpatih /Iwonicz/, v obmestni coni Varšave in v Kašubih /Gmino, Brdnica Gornja, Brodnica Dolnja, Brodnica Kamenska/. Madžarski geografi so sodelovali pri proučevanju v Rađušičih in Kaštelih, naši pa pri proučevanju slovenskih vasi v Porebju. /Zgornji Benik, Andovci/. Tesni stiki so bili postavljeni tudi z agrarnimi geografi v Pragi, Bratislavi, Halleju, Dunaju in Münchnu. Naši agrarni geografi so na iniciativo in po zaslugi omenjene komisije aktivno sodelovali na raznih mednarodnih agrarno geografskih posvetovanjih, kolokvijih in simpozijih.

Ustanovitev Inštituta za geografijo univerze v Ljubljani pomeni izredno velik napredek za slovensko in jugoslovansko agrarno geografijo. Pod vodstvom direktorja prof.Klemenčiča in znanstvenega svetnika prof.Ilešiča je inštitut začel z intenzivnim proučevanjem izrabe zemljišča. V kratkem času so nastala številna znanstvena dela, ki med drugim vsebujejo tudi problematiko izrabe zemljišča ^{15/}. Metode in tehnika dela ter interpretacije so glede na značaj področja in glede na čas nastanka dokaj različne. Vsa dela pa imajo skupno osnovno značilnost, da upoštevajo izsledke različnih smeri v mednarodni agrarni geografiji in da poskušajo

ohraniti značaj kompleksnosti.

Vidiki kartiranja izrabe zemljišča

Po bežnem pregledu razvoja kartiranja izrabe zemljišča in uveljavljanja najvažnejših smeri, lahko ugotovimo, da sovjetska in Münchenska socialno geografska smer izhajata iz različnih vidikov, ki so pogojeni v različnih družbeno ekonomskih razmerah, obe pa dajeta težišče raziskave tistim elementom in pojavom /naravno ali družbeno geografskim/, ki so v določenem času in prostoru toliko v ospredju, da so izvor teženj, hotenj in tendenc /skupnosti ali poedincev/, ki rušijo obstoječe razmere in ustvarjajo drugačno socialno - ekonomsko podobo pokrajine. Poljska metoda proučevanja izrabe zemljišča skuša uveljaviti načelo univerzalnosti, zato se nujno mora izogibati izvorom konkretnih prostorskih in družbeno ekonomskih specifičnosti in se omejevati le na zunanji odraz teh pojavov, ki jim služijo kot kriteriji za klasifikacijo in tipizacijo, bodisi glede načina, smeri ali produktivnosti izrabe zemljišča.

Navedene ugotovitve nam dokazujejo, da je nesmiselno govoriti o "dobrih" ali "slabih" metodah, temveč o tem, ali posamezne metode ustrezajo našim vidikom raziskave in našemu geografskemu okolju. Samo skozi to prizmo lahko izbiramo in vrednotimo posamezne metode predno jih preizkusimo v naši praksi. Glede na vidik proučevanja izrabe zemljišča lahko ločimo:

- raziskave, ki so namenjene ugotavljanju pregledne prostorske razširjenosti načinov, tipov in smeri izrabe zemljišča, in
- raziskave, ki proučujejo zemljišče in izrabo zemljišča kot odraz razmer, ki so posledica skupnega učinkovanja sil posameznih kompleksov v določenem času in prostoru.

Izbira metod je odvisna od vidika raziskave. Če je namen naše raziskave, prikazati prostorsko razmestitev kmetijske proizvodnje ter način, intenzivnost in smer izrabe zemljišča, je najprimernejša poljska metoda. Dobro izbrani, jasni in natančni kriteriji za klasifikacijo omogočajo uporabo v zelo različnih področjih, lahko bi rekli, univerzalno uporabo. Metode kartografskega opazovanja pa omogočajo izdelavo preglednih kart za obširne predele. Prednost te metode je tudi v tem, da ne zahteva podrobnega

kartiranja njivskih kultur, temveč je težišče deja n: ostalih kategorijah in elementih, ki imajo trajnejšo vrednost, medtem ko se pri njivskih kulturah naslonimo na statistične podatke. Zaradi tega pri ponavljanju eksperimenta, v krajšem časovnem presledku, vnesemo samo nove podatke, ki imajo trenutno vrednost in dobimo določene elemente razvoja med obema posnetkoma trenutnih razmer. Ta metoda ima pretežno informativni značaj in nam daje trenutne posnetke obstoječih razmer ter nekatere elemente razvoja. Ne more nam pa prikazati vzroke, od koder izhajajo gonilne sile, ki sprožajo različne procese v določenem času in prostoru.

Če pa je cilj naše raziskave agrarno geografska stvarnost v določenem času in prostoru in proučujemo izrabo zemljišča kot najvidnejši zunanji odraz trenutnih razmer součinkovanja sil posameznih kompleksov, moramo uporabiti drugačne metode dela.

Agrarno geografsko stvarnost oblikujejo tri skupine činiteljev: človek v določeni socialno - ekonomski sredini, naravne razmere in splošna stopnja socialno ekonomskega razvoja. Kompleksno podobo agrarno geografske stvarnosti v določenem prostoru in času lahko spoznamo le takrat, če bomo spoznali vlogo posameznih činiteljev in njihovo mesto in pomen v kompoziciji geografskega okolja podeželske pokrajine.

Človek v določenem socialno ekonomskem okolju. V to skupino činiteljev lahko uvrščamo vse socialno in družbeno ekonomske vplive, ki izvirajo iz lokalnih razmer. V področjih, kjer so bile izvedene revolucionarne spremembe /nacionalizacija in socializacija ter arondacija zemljišč/, ki so odpravile določene negativne vplive preteklosti, so ti vplivi šibkejši in so omejeni predvsem na vplive, ki izhajajo iz drugih /neagrarnih/dejavnosti človeka in lahko vplivajo na usmerjenost izrabe zemljišča v okviru potenciala naravnih razmer. V področjih, kjer je agrarna struktura /oblika naselitve, zemljiška razdelitev, posestne razmere, gostota poselitve, struktura družin, razne oblike medsebojnih odnosov v družini, teritorialnih skupnosti, itd/ rezultat dolgotrajnega razvoja, pa so ti vplivi močnejši. Agrarna struktura se je e izoblikovala na osnovi meril in vrednot, ki so veljale v neposredni ali daljši preteklosti. Sodoben družbeno ekonomski razvoj pa je tem merilom menjal vrednost. Med agrarno strukturo, kot ostanku preteklosti v zunanjem licu pokrajine, v načinu

proizvodnje, socialni strukturi in v medsebojnih odnosih ter med današnjo vrednostjo in ustreznostjo teh razmer, so vedno večja ali manjša nasprotja. Ta nasprotja so tem večja, čim starejša so merila, na katerih temelji agrarna struktura.

Splošna stopnja socialno ekonomskega in tehničnega razvoja.

Poleg vplivov, ki izvirajo iz lokalnega socialno ekonomskega okolja, se odražajo tudi vplivi, ki izvirajo iz splošne stopnje socialno ekonomskega in tehničnega razvoja posamezne države in sveta kot celote. Ti vplivi imajo druggčen odraz v področjih, kjer prevlada veleposest ali pa so bile izvedene revolucionarne spremembe in se uvaja specializacija v skladu z vrednostjo naravnega potenciala, potrebami in ekonomsko upravičenostjo proizvodnje. V področjih, kjer prevlada drobna privatna posest, pa proces rušenja stare agrarne strukture zaostaja za splošnim družbeno ekonomskim razvojem, kajti socialna zavest kmečkega prebivalstva se počasneje spreminja kot družbeno ekonomske in tehnične razmere. Med splošnim gospodarsko-tehničnim razvojem in razvojem kmetove miselnosti so vedno dokaj velike razlike. Te razlike so tem večje, čim hitrejši je splošno družbeno ekonomski razvoj in čim večja je kulturna in prosvetna zaostalost kmečkega prebivalstva. Zaradi tega procesi niso vedno odraz racionalnosti in ekonomskih zakonitosti, temveč danih možnosti približevanja tem načelom v konkretnih naravnih in družbenih razmerah. Če hočemo spoznati proces, moramo spoznati socialno ekonomske izvore in pogojenost motivov, teženj in hotenj pri posameznih socialnih skupinah in odraz teh stremljenj v prostoru.

Naravne razmere. Pri agrarno geografskem proučevanju podeželske pokrajine proučujemo naravne razmere iz določenega ekonomskega vidika, iz vidika kmetijstva. To proučevanje obsega:

- raziskave absolutnih vrednosti,
- določanje relativnih vrednosti.

Raziskava absolutnih vrednosti. Osnovno izhodišče znanstvenega dela je proučitev in spoznanje absolutnih vrednosti posameznih elementov. Raziskave posameznih elementov v osnovi niso geografsko delo, temveč delo posameznih specialnih znanosti. Dostikrat pa moramo te elemente sami raziskati, kar opravijo geografi -

specialisti, ki poznajo metode in tehnike dela ter članstvene izsledke teh strok. Geografi-specialisti ne proučujejo samo elemente same, temveč tudi njihovo soodvisnost od drugih elementov in njihov pomen za celoto, v našem primeru za kmetijstvo. Šele na osnovi poznavanja absolutnih vrednosti posameznih elementov lahko preidemo k agrarno geografski sintezi naravnih razmer, kjer ugotovimo skupni absolutni naravni potencial z vidika kmetijstva. To ovrednotenje lahko sloni na rezultatih medsebojnega učinkovanja vrste elementov naravno geografskega kompleksa, lahko pa je v določenih primerih pogojeno s skupino elementov ali pa celo s posameznim vodilnim činiteljem. /Npr. talne razmere, padavine, temperature itd/.

Določanje relativnih vrednosti. Vsak element ali pojav v geografskem okolju ima relativno in absolutno vrednost. Absolutne vrednosti neravnega p okolja /reliefne oblike, klimatske razmere, talne razmere, ekspozicija, itd/ so več ali manj stalne ali pa se le zelo počasi spreminjajo. Relativno vrednost posameznim naravno geografskim elementom, njihovo vlogo in pomen v celotni kompoziciji geografskega okolja pa določa človek. Ta relativna vrednost ni nekaj stalnega, temveč se neprestano spreminja, vzporedno z družbeno ekonomskim in tehničnim razvojem. Zaradi tega moramo ločiti relativno vrednotenje naravnih razmer, ki izhaja iz stopnje lokalnega družbeno ekonomskega in tehničnega razvoja, od tistega, ki izhaja iz stopnje splošnega družbeno ekonomskega in tehničnega razvoja /Npr. Različno vrednotenje nagiba zemljišča, debeline prsti, klimatskih razmer za sadjarstvo in poljedelske kulture ,itd./.

Kartiranje posameznih elementov in pojavov v geografskem okolju podeželske pokrajine. Za spoznavnost trenutnih rezultatov skupnega učinkovanja sil posameznih kompleksov v določenem geografskem okolju podeželske pokrajine je prvenstveno potrebno, da spoznamo absolutne vrednosti naravnega potenciala za agrarno izrabo tal. Analitične ali sintetične karte vrednosti naravnih razmer morajo sloneti na objektivnih kriterijih, to je takih, ki niso /ali pa so čim manj/ odvisni od subjektivne presoje posameznikov. Čeprav je objektivnost kriterijev lahko sama po sebi do določene mere problematična, nam uporaba istih absolutnih meril

vedno omogoča korekture.

Relativno ovrednotenje absolutnih vrednosti iz vidika splošnega družbeno ekonomskega in tehničnega razvoja nam prikaže naravni potencial za agrarno izrabo tal v določenem področju in času. Valorizacija naravnih razmer lahko sloni na sintezi, lahko pa tudi na posameznem elementu, če je relativna vrednost tega elementa v določenem času in prostoru stopila toliko v ospredje, da določa nadaljnjo smer izrabe zemljišča.

Oglejmo si primer klasifikacije po vodilnem kriteriju:

Nesporno je, da je nagib zemljišča eden izmed najvažnejših kriterijev za klasifikacijo potencialnih kmetijskih površin v gorskih področjih Slovenije. Obstaja pa vprašanje absolutnega in relativnega vrednotenja. Nagib zemljišča se zelo naglo menja, zaradi tega bi bile karte, ki bi prikazovale vse podrobnosti prenatrpane in nepregledne ter ne bi služile svojemu namenu. Zato so potrebne tudi pri najmanjših merilih /1:2 800, 1: 5 000, 1:10 000/ določene posplošitve. Pri tem pa nastaja vprašanje, na kakšne meje naj naslonimo posplošitve. Ali na parcelo, posestvo ali katastrsko občino. Ponekod bo lahko izhodišče katastrska občina, ponekod v gorskem svetu pa je tudi parcela prevelika enota in jo je potrebno notranje diferencirati. Pri ugotavljanju možnosti uporabe lahke mehanizacije na področju Košenjaka ^{15-e/} sem kartiral nagib zemljišča na karto v merilu 1:10 000. Pri tem sem se posluževal različnih tehnik. Pri redkih kmetijah, kjer je nagib zemljišča skoraj enoten, sem vzel za osnovo celotne obdelovalne površine. Pri vseh ostalih kmetijah, kjer se nagib zemljišča naglo menja, pa sem naslanjal posplošitve na parcele ali dele parcel. Iz teh enot sem ugotavljal nagib zemljišča. Če so razlike v nagibu med posameznimi enotami minimalne in so v okviru razpona "relativnih vrednot", o katerih bom več govoril pozneje, potem je taka posplošitev dokaj realna. Več-je težave nastopajo pri posploševanju, kjer se nagib hitro in močno spremeni. V takih primerih sem skušal čim točneje ugotoviti stvarne razmere in jih prikazati v posameznih skupinah. Kriteriji, do kakšnega nagiba je mogoče rentabilno mehanizirano orno poljedelstvo v naših družbeno ekonomskih in tehničnih razmerah, so pri nas še neproučeni. Nekateri strokovnjaki iz sosednjih dežel ^{16/} ugotavljajo, da se pri nagibu 20° nehajo možnosti za rentabilno orno poljedelstvo, pri 40-45°

nagiba pa se nehajo možnosti trajne paše in s tem tudi pašno-košnega sistema. Teh kriterijev sem se tudi jaz posluževal. V podrobnosti so seveda precejšnje razlike, zato je potrebno pri proučevanju "mejnih področij" posvečati znatno pozornost tudi drugim činiteljem /talne razmere, vlažnost, itd/ ter upoštevati izkustva domačinov.

Drugi tak vodilni kriterij, zlasti v gorskih in kraških področjih je strnjena velikost potencialnih kmetijskih površin, ki leže izolirano in so oddaljene od sosednjih kmetijskih površin. Ta kriterij je dokaj problematičen in razen nekaterih poizkusov ^{15-g/} pri nas neproučen. Raziskave za te izolirane kmetijske površine bodo morale izhajati iz dveh vidikov: iz ekonomskega vidika možnosti in rentabilnosti povezave izrabe zemljišča z najbližjimi obdelovalnimi zemljišči in z vidike ugotavljanja minimalne velikosti za preveč oddaljene predele.

Nadaljnje etape raziskave relativne vrednosti naravnih razmer pa so že specializirane, glede na usmeritev, ki je pogojena po vodilnih kriterijih.

Karte naravnega potenciala za agrarno izrabo tal so izhodišče za uvajanje racionalnih smeri izrabe zemljišča povsod, kjer izraba zemljišča ni odvisna od preživelih elementov socialno posestne strukture ter raznovrstnih špekulacij z zemljišči, zato se zlasti pomembne za predele, kjer je izvedena socializacija zemljišč. Zato ni slučaj, da sovjetski in madžarski geografi posvečajo vso pozornost tem problemom in dajejo znatne prispevke k napredku agrarnega gospodarstva. Tudi v naših družbeno ekonomskih razmerah ima ugotavljanje naravnega potenciala za agrarno izrabo tal velik pomen. Ugotovitev naših potencialnih kmetijskih površin bi imela na eni strani velik pomen za usmerjanje nadaljnjega razvoja agrarnega gospodarstva, na drugi strani pa bi bila v sedanjih razmerah osnovno izhodišče za zaščito teh zemljišč pred stihijskimi in iz družbenih vidikov škodljivimi smermi transformacije.

Podrobno kartiranje izrabe zemljišča je eden izmed najuspešnejših eksperimentov pri proučevanju agrarne strukture in odkrivanju sodobnih procesov. Karta izrabe zemljišča je zlasti pomembna zaradi tega, ker se v njej odraža skupni učinek delovanja vseh sil

različnih kompleksov /anorganski, organski, človek/ v določenem prostoru in času. Podrobno kartiranje posameznih kultur je tem bolj smiselno in pomembno, čim bolj je izraba zemljišča odvisna od socialno posestne strukture., velikosti kmetij ter drugih ostankov preteklosti v pokrajini in čim manj prihaja do izraza današnja realna vrednost naravnih razmer. S kartiranjem izrabe zemljišča hočemo v konkretnem področju preizkusiti, v kakšnem medsebojnem odnosu so naravni potencial, proizvodjalna sredstva in orodje ter količina vloženega dela. Če bi uporabili poljsko metodo, bi nam prikazala povprečne vrednosti za neko upravno enoto, kar je lahko zelo pomemben prispevek k širšim informativnim pregledom, zabiše nam pa vse specifičnosti, vse izvore procesov, ki izvirajo iz socialno ekonomske diferenciacije in različnega vrednotenja istih faktorjev in dejstev, pri posameznih socialnih skupinah. To vrednotenje in notranja nasprotja lahko odkrijemo samo s socialno geografsko metodo proučevanja izrabe zemljišča, t.j. kartiranjem izrabe zemljišča po kulturah, socialno posestnih skupinah in socialno ekonomski klasifikaciji gospodarstev. Primerjava karte naravnega potenciala za današnjo agrarno izrabo tal in karte izrabe zemljišča sta osnova za ugotavljanje splošnega lokalnega vrednotenja naravnega potenciala in vrednotenja, ki izhaja iz različnih socialno posestnih skupin ter različnih struktur družin. Odkrivanje tega vrednotenja nam na eni strani omogoča spoznati težnje hotenja in nujnosti, ki bodo dobile svoj odraz v rušenju preživelih elementov in oblikovanju drugačne agrarne strukture, na drugi strani pa nam omogoči, da iz vidika določenega okolja pravilno ovrednotimo mesto in pomen posameznega elementa in pojave in vodilnim činiteljem posvetimo največ pozornosti.

Ta metoda raziskave izrabe zemljišča zahteva podrobno kartiranje posameznih kultur, zato je za delovno karto najprimernejša katastrska osnova v merilu 1:2880. Obseg površin, ki jih zavzemajo posamezne kulture, moramo čim točneje ugotoviti, saj so od tega odvisni tudi rezultati dela. Težave se pojavljajo zlasti tam, kjer je na eni parceli posejanih več kultur, kar zahteva merjenje za ugotovitve točne površine. Velikost površin, ki jih zavzemajo posamezne kulture, moramo sproti vnašati na delovne karte ali v beležnice. Posebej moramo označiti površine, kjer v istem koledarskem

letu gojijo dve kulturi /kot npr. ozimna žita-korenje, ozimna žita-ajda, itd./ Pri kartiranju travnih površin se lahko poslužujemo poljske metode in klasifikacije. Pri proučevanju gozdov se v Sloveniji lahko poslužujemo gozdarskih taksacijskih podatkov. V različnih predelih lahko damo težišče na različne elemente. Če prevladujejo monokulturni gozdovi, ki so nastali kot posledica določenega način gospodarjenja, bomo dali težišče raziskave na način gospodarjenja /enodobni, prebiralni/ ter na prikaz zalog leša ^{15-f}/ in prirasta v odnosu do naravnega potenciala. V področjih, kjer se uveljavlja-jo različne vrste dreves ali pa mešan gozd, bomo poleg prej navedenih elementov posvetili pozornost tudi sestavi gozda. Pri kartiranju izrabe zemljišča vnesemo tudi vse spremembe zemljiških kategorij, ki v katastrski osnovi niso zajete. Za vsako posamezno parcelo moramo ugotoviti lastništvo in kdo goji na njej posamezne kulture /problem najemnim, spolovinarjev, itd./. Ko smo posneli trenutne razmere izrabe zemljišča, moramo z anketo ugotoviti količinske podatke, način gospodarjenja, tehniko obdelave, stanje poljedelskega orodja, vlaganje investicij, vzročno utemeljenost gojitve pe posameznih kultur in usmeritev, podatke o živinoreji, prirastu, povprečni teži, povprečnem številu, strukturi, usmeritvi, problematiki krme, podatke o starostni, poklicni in izobrazbeni strukturi prebivalstva, število družin, gospodinjstev na posameznem gospodarstvu, itd. Poleg navedenih elementov moramo posvetiti vso pozornost materialni kulturi, načinu življenja, medsebojnim odnosom, navezanosti na dom in zemljo, povezanostjo s tržiščem ter željam, težnjam in hotenju prebivalstva.

To so samo nekatera izmed vprašanj, na katere skušamo dobiti odgovor pri anketiranju prebivalstva. Standariziranega vprašalnika, ki bi imel univerzalen pomen in bi nam povsod odkril pravo sliko celotne problematike, ni mogoče v naprej izdelati. Skupna je osnovna vsebina, kriteriji in kategorije, podrobna izdelava vprašalnika pa je mogoča šele po predhodnem preizkusu v konkretnem okolju, o čemer pa bomo govorili pozneje.

Pri poljski metodi kartiranja izrabe zemljišča je obseg sonde zaradi uporabe splošnih statističnih podatkov za njivske kulture, donose, število živine, itd. vezan na upravno-administrativne enote. Pri tej metodi pa za prikaz trenutnih razmer izrabe zemljišča ni nujno, da se oziramo na te meje, ker moramo večino podatkov

zbrati sami s pomočjo anketiranja. Toda sodobne agrarne strukture in njenega vpliva na sodobne procese ni mogoče razumeti in pojasniti samo z vidika današnjih socialno-ekonomskih in tehničnih razmer, zato moramo uporabljati genetsko metodo. Starejše podatke pa dobimo le za administrativno-upravne enote, zato moramo tudi naše genetske raziskave prilagoditi tem mejam. Kako daleč bomo posegli v preteklost in katerim elementom in pojavom bomo posvetili največ pozornosti, to je odvisno od njihove vloge in vrednosti v današnji agrarni strukturi in njihovega vpliva na sodobne procese.

Ob zaključku splošnega pregleda si oglejmo na primeru dela k.o. Ojstrica, /ki leži na pobočju Košenjaka v nm.višini 990 m/, kaj nam lahko nudi posamezna metoda pri agrarno geografskem proučevanju podeželske pokrajine.

Karta /štev.1/, izdelana po poljski metodi, nam prikaže usmerjenost izrabe zemljišča, ki jo lahko s simboli izrazimo takole: $E \frac{3}{4}^{sc} + I \frac{1}{3}^{st} + S \frac{1}{2}^{tp}$. Prevladujejo žitarice, ki zavzemajo do 60% vseh ornih zemljišč, izmed teh je na prvem mestu rž, z več kot 60% prevlado. Do 20% njiv zavzemajo intenzivne kulture, med katerimi ima prvo mesto krompir. Enak delež zavzemajo strukturne rastline z deteljo v ospredju. Kartografski prikaz usmerjenosti izrabe zemljišč je izdelan na osnovi podrobnega kartiranja posameznih kultur in posplošitve /Podrobno kartiranje njivskih kultur ne bi bilo potrebno, če bi prikazal celotno k.o., ker se bi lahko naslonil na statistične podatke. Usmerjenost izrabe zemljišča bi lahko prikazali tudi za vsako posamezno posestvo, kar pa bi zahtevalo dosti dela in bi pomenilo odstopanje od poljske metode. Poleg elementov, ki imajo trenutno vrednost, prikazuje karta tudi nekatere elemente trajnejše vrednosti, kot je sestava gozdov ter klasifikacija travnikov in pašnikov. S prikazom števila živine, izražene v GNŽ, in skupno vrednostjo rastlinskih pridelkov, izraženih v žitnih enotah, na enoto površine, so podane tudi osnovne ekonomske značilnosti in vrednosti proizvodnje.

Navedena karta nam dobro ponazori usmerjenost izrabe zemljišča in nekatere druge elemente agrarne strukture.

Uporabnost te metode in prikaza lahko vrednotimo samo z vidika raziskave. Če je bil naš namen, prikazati usmerjenost izrabe

zemljišča v k.o. Ojstrici, kot sestavnem delu prikaza usmerjenosti izrabe zemljišča v širšem področju /občinski, republiški/, smo naš namen v celoti dosegli. Če pa smo hoteli proučevati izrabo zemljišča v k.o. Ojstrici, kot sredstvo za ugotavljanje izvorov sodobnih procesov, smo eksaktno izdelano metodo napačno uporabili in nismo dosegli svojega namena. Kajti naveden prikaz nam ne nakazuje problemov, še manj pa pojasnjuje, zakaj je uvedena določena usmeritev izrabe zemljišča, ali je odraz današnje vrednosti naravnih razmer, ali je socialno pogojena in ali lahko pričakujemo v neposredni prihodnosti večje spremembe.

Karta izrabe zemljišča /štev.2/ je izdelana po socialno geografski metodi in prikazuje vse kulture, ki so jih leta 1966 gojili v k.o.Ojstriwi. Ker imajo v k.o.Ojstrici vsa posestva zemljišče v celku, nam karta istočasno prikazuje uveljavljanje posameznih kultur po velikostnih skupinah. Merilo 1:10 000 in veliko število kultur povzročata, da je karta dokaj nepregledna. Prikaz kultur po posestnih skupinah in strukturi družine /primerjaj karti 2 in 3/ nam omogoča ugotoviti določene zakonitosti. Čim manjše je kmetijsko gospodarstvo in čim večja je kmečka družina, tem večja je intenzivnost in polikulturalna usmerjenost izrabe zemljišča. Ta zakonitost nam dokazuje, da avtarkičnost in polikulturalna usmerjenost izrabe zemljišča tu nista odraz napredne ali konservativne miselnosti, temveč odraz eksistenčne nujnosti. Njivske površine pri nobeni kmetiji ne presegajo vezanih zemljišč, zato kmetje ne pridelajo zadosti hrane za domače potrebe. Ta primanjkljaj poljedelskih pridelkov za domače potrebe pa je močno odvisen od velikosti družine in posestva. Zaradi tega so manjši kmetje s številnejšo družino prisiljeni vlagati več truda in gojiti več intenzivnih kultur, da lažje prežive družino. Manjša posest in s tem manjši dohodki od živinoreje in gozdov, ki v večini primerov ne zadoščajo za davke, obleko in druge najnujnejše potrebščine, pa silijo kmeta, da čim več raznovrstnih pridelkov pridelata doma /od žitaric, okopevin, oljaric/.

Splošen družbeno ekonomski razvoj je povzročil odseljevanje prebivalstva v druge predele Slovenije in v tujino. Razvoj industrije na Ravnah pa je povzročil, da so se sinovi večjih kmetov tam zaposlili in si v Dravogradu postavili svojo hišo. Sinovi manjših

kmetov nimajo možnosti, da bi si zgradili svoj dom, zato ostajajo doma in se zaposle kot gozdni delavci, ali pa hodijo od doma na delo v Ravne /2 uri v eno smer/. Zaradi tega je število prebivalstva v tem predelu od leta 1931 do 1967 nazadovalo od 112 na 60 ljudi. To manjšanje števila prebivalstva je značilno predvsem za večje kmetije, ki so se omejile na delovno silo ožje družine. Manjše število ljudi, elektrifikacija, dograditev ceste, uvajanje strojev in relativno večji dohodki od gozdov so večjim kmetom omogočili, da z ekstenzifikacijo izrabe zemljišča dvignejo storilnost in si s tem povečajo življenjsko raven. Manjši kmet teh možnosti nima, zato mora na račun večje količine vloženega dela in relativno vedno nižjega življenjskega standarda vztrajati pri starem sistemu ali pa zapustiti kmetijo.

Ves razvoj zadnjih desetletij je povečal socialno diferenciacijo in povzročil, da je današnja izraba zemljišča socialno pogojena. To misel nam potrjuje tudi primerjava karte izrabe zemljišča /2/ socialno posestne strukture /3/ in prikaže realne vrednosti naravnih razmer po vodilnih činiteljih /4/. Dejstvo, da se na najbolj ugodnih reliefnih in mikroklimatskih ter talnih razmerah uvaja pašno-košni sistem, /ki je sicer v skladu z realno vrednostjo naravnih razmer/, v strmih in mikroklimatsko manj ugodnih področjih pa intenzivne kulture, lahko razložimo samo s prej navedenimi vzroki. Različne socialne skupine različno vrednotijo naravne razmere, kar dobiva svoj odraz v izrabi zemljišča. To vrednotenje pa se vzporedno z družbeno ekonomskim razvojem neprestano spreminja, zato se neprestano spreminja tudi zunanji odraz-izraba zemljišča..

Pri prikazu agrarnega gospodarstva v delu k.o.Ojstrice sem skušal osvetliti samo tiste elemente in pojave, ki imajo vodilen pomen. Drugod bodo v ospredju drugi elementi in pojavi /npr.razvoj posestnih razmer, zemljiška razdelitev, velikost parcel, velikost kompleksov, vplivi neagrarnega gospodarstva, turizma, ugodne razmere za specialne kulture, itd./ in bodo potrebne tudi druge metode in tehnike dela /npr.genetična/, zato za socialno geografsko metodo raziskave podeželske pokrajine ni mogoče dati sheme, ima samo skupni vidik, metode in tehnike dela, pa se ta izoblikuje na osnovi problematike geografskega okolja, ki ga raziskujemo.

S to metodo proučevanja agrarne pokrajine lahko ovrednotimo vrednost in pomen posameznega elementa in pojava z vidika lokalnih družbeno ekonomskih razmer, realna vrednost naravnih razmer pa je tisto merilo, na osnovi katerega lahko ugotovljamo možnosti in tendence nadaljnjega razvoja. Realna vrednost naravnih razmer, v našem primeru prikazana po vodilnem činitelju - nagib zemljišča, omogoča pašno košni sistem in dodatne zaposlitve v gozdovih. Glede na to, da precejšen delež sedanjih kmetijskih zemljišč zaradi prevelike strmi ni primeren za način izrabe tal in da ta sistem potrebuje manj delovne sile, se bo lahko uvedel šele po odselitvi znatnega števila prebivalstva. Koliko ljudi bi lahko našlo produktivno zaposlitev v gozdarstvu in pašno košnem sistemu, je odvisno od podrobne proučitve naravnega potenciala z vidika travnega gošpodarstva, na drugi strani pa od splošnega družbeno ekonomskega razvoja in vrednotenja človekovega dela.

Literatura:

- 1/ H.Tschierske: Raumfunktionelle Principen in Allgemeinen Theoretischen Geographie. Erdkunde Bd.XII.1961
- 2/ Instrukcja szczegolowego zdjecia użytkowania ziemi, Dokumentacja geograficzna zeszyt 3.PAN Institut geografii Warszawa 1963.
- 3/ S.Ilešič: Dosedanje smeri in rezultati mednarodne agrarne geografije, GO XII, štev.1.Ljubljana 1965.
- 4/ Polska akademija nauk, institut geografii, Zakład geografii Rolnictwa: Polskie zdjęcie użytkowania ziemi, Metoda i technika badawcza (ciklostil)
-O metodah opracowywania materiałow (ciklostil)
- 5/ Dokumentacja geograficzna, Użytkowanie ziemi w krajach Europy srodkowo-wschodniej.PAN.Institut geografii, Warszawa 1965
- 6/ Woerman: Ernährung wirtschaftliche Leistungemass-stabe.Mitteilungen für das deutsche Landwirtschaft Jahr.59,Heft.36, 1946.
- 7/ K.Ruppert: Spalt, München geographische Hefte 17 Regensburg 1959
- 8/ W.Hartke: Gedanken über die Bestimmung von Raumen gleichen Social-geographischen Verhaltens. Erdkunde XII.1959.
- 9/ K.Ruppert: Die Bedeutung des Weinbaues und seiner Nachfolgekulturen für die socialgeographische Differenzierung der Agrarlandschaft in Bayern. Münchner geographische Hefte 19. Regensburg 1960.
- 10/ E.Eisenkrämer: Entwicklung und Ansichten landwirtschaftliche Nebenerwerbsbetriebe. Berichte über Landwirtschaft. XXXV.1957.Str.509-524
F.Herren: Probleme des Kleinbauern und seiner Beratung
Berichte über Landwirtschaft, XXXVI.1958.
- 11/ V.Šocki: Bildung und Untersuchung von Agrarrayons (am Beispiel von Arbeiten die in Sibirien durchgeführt werden)
Aus der Praxis der sowjetischen Geographie.Leipzig 1966.
- 12/ I.Cerkvenčič,V.Klemenčič: Rezultati in razvoj agrarne geografije v Jugoslaviji. GO XXI,Ljubljana 1965.
- 13/ S.Ilešič: Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem.Ljubljana 1950.

- 14/ S Ilešič: Mednarodna proučitev kmetijskega izkoriščevanja tal.
GV XXIV, 1952. Ljubljana 1952.
- 15/ Djoko Jelić, Matjaž Jeršič, Jože Lojk in Metod Vojvoda: Kmetijska proizvodnja in izraba tal v katastrski občini Trebi-
jovi v Hercegovini. Študije o kmetijski izrabi tal
v treh vaseh Jugoslavije. GV. XXIV 1962.
- B. Belec: Agrarna geografija Ljutomersko-ormoških gor. Doktorska
disertacija /ciklostil/ Maribor 1964.
- V. Bračič: Vinorodne Haloze. Doktorska disertacija /ciklostil/
Maribor 1964
- J. Medved: Socialno geografski razvoj Mežiške doline. Doktorska
disertacija. Ljubljana 1963.
- J. Medved: Problematika agrarnih predelov Podravja in Pomurja
/tipkano/ Ljubljana 1965.
- J. Medved: Gorske kmetije v zahodnem delu mariborskega okraja,
/tipkano/ Ljubljana 1966.
- J. Medved: Spreminjanje agrarnega gospodarstva v gorskem svetu na
primeru Mežiške doline. GV. Ljubljana 1965.
- V. Malovrh: Analiza gospodarsko prostorske strukture individualnih
kmetijskih obratov različnih agrarnih predelov Slo-
venije /tipkano/. Ljubljana 1963.
- M. Vojvoda: Razvoj kulturne pokrajine v Bohinju. Doktorska diser-
tacija /ciklostil/ Ljubljana 1965.
- M. Pak: Družbeno geografski razvoj Zg. Dravskega polja, Doktorska
disertacija /cikl/ Ljubljana 1965.
- M. Jeršič: Družbena geografija Blejskega kota /Doktorska diser-
tacija/ cikl. Ljubljana 1965.
- J. Lojk: Geografija Škofje Loke s posebnim ozirom na funkcional-
nost mesta. Doktorska disertacija. Ljubljana 1965
/Cikl/
- B. Ingolič, M. Jeršič: Gospodarsko geografski problemi občine Ljublja-
na Bežigrad. /Cikl/ Ljubljana 1967.
- 16/ W. Haugwitz: Bergbauernbetriebe im österreichischen Alpenraum,
DUL, XLII. Heft. 1-2, str. 574-641.
- 17/ J. Medved:

II. Raziskava sodobnih procesov v podeželski pokrajini

V sleherni podeželski pokrajini se neprestano rušijo posamezni elementi stare agrarne strukture in nastajajo nove oblike, ki bolj ustrezajo splošnemu družbeno ekonomskemu razvoju. Splošni tehnični razvoj, zlasti pa razvoj agrotehnike je tista gonilna sila, ki neprestano dviga vrednost in produktivnost človekovega dela in zahteva neprestano manjšanje števila kmečkega prebivalstva in uvajanje racionalnejših oblik agrarne proizvodnje. Ker je intenzivnost procesa odvisna od notranje napetosti, t.j. od nasprotij med obstoječo agrarno strukturo ter lokalnim in splošnim vrednotenjem človekovega dela, moramo naše raziskave usmeriti predvsem v odkrivanje teh nasprotij.

Proučevanje posestne strukture. Proučevanje posestne strukture je ena izmed najvažnejših poti za spoznavanje in odkrivanje prave družbeno-geografske podobe agrarne pokrajine. Posestna struktura odraža rezultate dolgoletnega razvoja socialno posestnih odnosov, vrednotenja naravnih razmer in vrednosti človekovega dela v bližnji ali daljši preteklosti. Posestna struktura je v bistvu vedno ostanek preteklosti v pokrajini, odraz vrednotenja z merili, ki jim je družbeno ekonomski in tehnični razvoj že davno menjal vrednost. Zato so med posestno strukturo in realno vrednostjo naravnih razmer na današnji stopnji družbeno ekonomskega razvoja vedno manjša ali večja protislovja, iz teh pa izhajajo motivi, težnje in tendence po spreminjanju in rušenju obstoječe strukture. Ta proces /motivi, težnje in tendence/ rušenja obstoječe strukture je tem intenzivnejši in tem hitrejši, čim večja so nasprotja med dejanskimi razmerami in realno vrednostjo teh razmer na določeni stopnji družbenega razvoja.

Spoznavanje in odkrivanje teženj, hotenj in tendenc, ki izvirajo iz posestne strukture v določenem agrarnem predelu, ni samo osnova za ugotavljanje in razumevanje zakonitosti odseljevanja, preslajanja prebivalstva in nastajanje polproletariata, pojavljanja določenih poljedelskih kultur in določne živinorejske usmeritve, temveč je lahko eden izmed najvažnejših prispevkov, ki jih lahko daje agrarni geograf k smiselnemu usmerjanju nadaljnjega razvoja

naših agrarnih področij.

Pri proučevanju posestne strukture si najprej oglejmo problem velikosti kmečkih gospodarstev. Statistika navaja podatke o velikosti posesti v določenih kategorijah. Čeprav absolutni podatki le malo povedo, nam lahko koristno služijo kot izhodišče pri proučevanju posestne strukture. Npr. Podatek, da je v Jugoslaviji 89,2% kmetij v velikosti pod 10 ha, nam samo pove, da imamo izmed vseh držav, razen Grčije, največjo razdrobljenost posesti v Evropi /1/ Ničesar pa nam ne pove o tem, če ta velikost posesti v določenem času in določenem prostoru nudi možnosti za racionalno in produktivno vlaganje človekovega dela in s tem ustvarjanje ekonomskih pogojev za dostojno preživljanje kmečke družine. Ugotavljanje teh dejstev v konkretnem geografskem okolju je osnova in edino izhodišče za spoznavanja teženj, hotenj intenzivnosti sodobnega spreminjanja agrarne strukture. Za nas je vežna realna vrednost velikosti posesti, to pa lahko dobimo, če absolutno velikost ovrednotimo z vidika določenega časa in določenega prostora. Pod pojmom določenega časa na eni strani pojmujeemo splošno stopnjo družbeno ekonomskega in tehničnega razvoja v svetu in na drugi strani splošno stopnjo družbeno ekonomskega in tehničnega razvoja v konkretnem okolju. Med obema obstajajo večje ali manjše razlike, t.j. večje ali manjše zaostajanje za splošnim gospodarskim razvojem. Pod pojmom določenega prostora razumemo, da realna velikost kmetij ni izenačena z absolutnimi merili, temveč je mišljena notranja gospodarska vrednost glede na današnje vrednotenje naravnih razmer v določenem okolju.

Realna velikost kmetije v določenem prostoru je torej tista velikost, ki glede na stopnjo tehničnega razvoja in vrednostjo človekovega dela omogoča racionalno in produktivno izrabo delovnih kapacitet kmečke družine. V naši socialistični družbeni ureditvi je z načelom, da zemlja pripada tistemu, ki jo obdeluje, že določeno, da je kmetijsko gospodarstvo omejeno na delovni potencial svoje ožje družine. Zaradi tega lahko rečemo, da bosta na kmetiji aktivno zaposleni dve osebi, ali če prištejemo vloženo delo šoloobveznih otrok, dokler ne zapuste kmetije, ter tistega, ki bo kmetijo podedoval, in starejše ljudi, ki so kmetijo že predali nasledniku, ž lahko računamo povprečno dve osebi in pol. Tudi v razvitih kapita-

lističnih državah je z ekonomskimi zakonitostmi delovni potencial kmečke družine omejen na enako število ljudi. V osnovi torej ni vprašanja velike ali male kmetije, temveč kmetije, katere velikost ustreza splošnemu družbeno ekonomskemu razvoju in v določenem naravnem okolju omogoča racionalno in produktivno zaposlitev dveh dveh in pol ljudi s splošnimi standardnimi zahtevami.

Oglejmo si na kratko, kako se je menjavala realna vrednost velikosti posesti vzporedno z družbeno ekonomskim in tehničnim razvojem. Že Jean Fourastie /2/ je poudaril, da je gospodarsko tehnični razvoj posamezne dežele v obratnem sorazmerju s številom agrarnega prebivalstva. Dinamika razvojnih procesov leži torej v napredni tehniki, ki omogoča dvigati produktivnost človekovega dela in večja donose. Zaradi tega vsako uvajanje nove, naprednejše poljedelske tehnike sproža notranje napetosti, sprošča nove sile, ki dobe svoj odraz v procesu odseljevanja prebivalstva, preseljanje, spreminjanja posestne strukture do tiste meje, ki omogoča produktivnost z uporabo nove tehnike, če pa to ni mogoče, pa povzroči začasno ali pa stalno opustitev neprimernih zemljišč. Pri prilagajanju kmetijstva splošnemu družbeno ekonomskemu razvoju lahko pri nas v zadnjem stoletju ločimo tri ^{značilna} obdobja.

Zaprvo obdobje, ki traja do konca druge svetovne vojne, je značilen počasen razvoj industrije in naglo večanje števila prebivalstva. V tem času je kmetijstvu, še v okviru tradicionalnih posestnih razmer in socialnih odnosov, z uvajanjem boljših in naprednejših metod v poljedelstvo in živinorejo /zlasti z večjim gnojenjem in boljšim kolobarjem/ uspelo dvigati donose in dohodek ter vsaj deloma slediti splošnemu družbeno ekonomskemu razvoju. Ker industrija ni bila sposobna sprejemati vsega viška prebivalstva iz agrarnih področij, zato je za to obdobje značilno močno stalno ali sezonsko odseljevanje v tujino, zlasti iz agrarno prenaseljenih področij.

Z zmago ljudske revolucije se začne nagla industrializacija, ki je pritegnila zelo veliko ljudi iz podeželja. Izredno naglo zmanjšanje števila kmečkega prebivalstva, administrativno določene cene in večja ali manjša zaprtost našega gospodarstva, povzročijo, da se kmetije z notranjimi strukturnimi spremembami /opuščanje manj primernih kmetijskih površin, ozelenjevanje in ekstenzifikacija/,

kljub uporabi stare primitivne tehnike, vsaj deloma prilagajajo splošnemu družbeno ekonomskemu razvoju.

V najnovejšem obdobju se naglo uvaja tehnika v vsa področja gospodarstva, zato prodira industrijski način proizvodnje tudi v kmetijstvu, zlasti v socialistični sektor. Z uvajanjem gospodarske reforme se vedno bolj vključujemo v mednarodno delitev dela, odpravljamo administrativne cene in prehajamo na ekonomsko vrednost pridelkov in produktov. Rast življenjskega standarda posameznika in skupnosti je možna samo na osnovi večje produktivnosti človekovega dela. Produktivnost dela pa kmečki delavec lahko večja samo na osnovi uvajanja mehanizacije, ali pa s skrajno ekstenzifikacijo izrabe zemljišča, za oba načina pa rabi vedno večje površine. Nasproti temu novemu socialno ekonomskemu procesu v kmetijstvu pa stoji pri nas stara, že davno preživela posestna struktura, ki ne dovoljuje produktivne izrabe delovnega potenciala kmečke družine in s tem ovira ves nadaljnji razvoj.

Končno lahko rečemo, da je relativna velikost kmetij "funkcija splošnega družbeno ekonomskega razvoja" /2/, in zahteva neprestano spreminjanje in prilagajanje novim razmeram. Problem prilagajanja velikosti kmetij /ali natančnejše - obdelovalnih površin, ki naj bi jih obdelovala dvadela dva - v privatnem ali socialističnem sektorju/, je splošno družben problem in ga agrarno gospodarstvo samo nikakor ne bo moglo rešiti.

Obstaja odprto vprašanje, kakšno velikost naj ima kmetija (pri tem mislimo kmetijo v ugodnih naravnih razmerah, ki dovoljujejo strojno obdelovanje zemlje za poljedeleko ali živinorejsko usmeritev) na današnji stopnji družbeno ekonomskega razvoja, da lahko nudi polno produktivno zaposlitev kmečki družini in omogoča splošnemu standardu primerne dohodke. V reševanje tega vprašanja je bilo v tujini vložena mnogo dela in sredstev, zlasti v iskanje pravih ekonomskih pokazateljev. Toda te metode in rezultati še niso zadovoljivi, ker dosti kriterijev slozni na netočnih statističnih povprečnih podatkih, ocenitvah in domnevanjih. Zaradi tega so tudi ocene zelo različne. V Zahodni Evropi se gibljejo od 20 do 80 ha, v ZDA pa daleč preko 100 ha. Vse te prognoze pa imajo zaradi povprečnosti več ali manj samo teoretično vrednost, ker upoštevajo samo

splošno stopnjo družbeno ekonomskega razvoja, ne upoštevajo pa določenega prostora, miljeja ter načina kmetovega reagiranja, ki je marsikdaj pripravljen živeti na svojem posestvu, čeprav ima nekoliko slabši ekonomski položaj, kot nekvalificiran delavec v tovarni. Zaradi tega je mogoče ugotavljati realno velikost potrebnih zemljišč samo z empiričnim raziskovanjem v konkretnem prostoru.

Način ugotavljanja ustreznosti in neustreznosti velikosti posesti.

Če hočemo ugotoviti ustrezno velikost kmetije v določenem okolju, bi morali poiskati tisto spodnjo mejo, ki v določenem času še omogoča produktivno izrabo delovnih kapacitet kmečke družine in jim nudi materialne in nematerialne eksistenčne možnosti, ki ustrezajo splošni stopnji družbenega razvoja. Ker je ta notranja minimalna velikost posesti odvisna od današnje stopnje družbeno ekonomskega razvoja in vrednosti naravnih razmer v konkretnem prostoru, zato je ni mogoče ugotoviti samo s teoretičnimi izsledki, temveč z izkustvi in podrobnim proučevanjem potenciala. Glede na to, da kmetijska tehnika v privatnem sektorju močno zaostaja za našim splošnim tehničnim razvojem in zaradi tega ne omogoča enake storilnosti človekovega dela kot je pri drugih gospodarskih panogah, le težko najdemo praktične primere, kjer bi lahko primerjali dohodek po vloženem delu in tako ugotovili ustrezno velikost kmetij. Ta socialno ekonomski problem bodo morali rešiti ustrezni strokovnjaki v bližnji bodočnosti in nakazati osnovni okvir za bodočo posestno strukturo. Naš prispevek k reševanju tega aktualnega vprašanja zastarele posestne strukture je predvsem v tem, da nakazemo, katera velikost posesti v določenih naravnih razmerah ne nudi več možnosti za preživljanje družine in kako se ta odraža v spreminjanju strukture agrarne pokrajine. To pa lahko odkrivamo le tako, da ugotavljamo nasprotja med obstoječo posestno strukturo in realno vrednostjo posestev in iz teh nasprotij izhajajoče socialne, ekonomske in fiziognomske procese. Pri tem neprestanem razvoju in prilagajanju družbeno ekonomskemu razvoju in novi vrednosti naravnih razmer lahko ugotovimo več zaporednih stadijev, od motivov, hotenj in teženj do tendenc spreminjanja, ki pozneje dobivajo svoj odraz tudi v fiziognomiji agrarne pokrajine.

Neustrezna velikost posesti, /katere absolutna velikost je glede na različne naravne in družbene razmere lahko zelo različna/, je

tista materialna osnova, ki sproža v pokrajini težnje po populacijskih, socialnih, ekonomskih in fiziognomskih spremembah. Osnovni izvor teženj po spreminjanju ni narava, temveč "premajhen košček narave", ki ji je družbeno ekonomski razvoj dal drugačno vrednost. Da bi ugotovili tako tiste težnje, ki so zaenkrat še samo v zavesti ljudi /motivi, želje, hotenja/, in tiste, ki so že dobile svoj materialni odraz v rušenju agrarne strukture in spremenjeni fiziognomiji pokrajine, se moramo pri raziskovanju posluževati zelo različnih metod in delovnih tehnik.

Procese, ki izvirajo iz neustrezne velikosti posesti, lahko spoznamo s socialno ekonomskimi, demogeografskimi in fiziognomskimi raziskavami.

Socialno ekonomske raziskave. Namen socialno ekonomske raziskave je, ugotoviti socialno posestno strukturo, način in smer izrabe zemljišča v odnosu do vrednosti vloženega dela ter vse težnje in tendence, ki izvirajo iz različnega vrednotenja naravnih razmer pri posameznih socialnih in posestnih skupinah. Zaradi tega socialno ekonomske raziskave lahko razdelimo na socialno ekonomsko klasifikacijo gospodarstev in vpliv velikosti kmetij na usmerjenost izrabe zemljišča.

Klasifikacija gospodarstev. Pri vseh klasifikacijah je osnovni problem izbira kriterijev, kajti od tega je odvisna celotna vrednost rezultatov. Zato moramo kriterije vsestransko proučiti, predno jih uvedemo v našo prakso. Kriteriji za socialno ekonomsko klasifikacijo kmečkih gospodarstev morajo biti taki, da nam bo ta pokazala proces razslojevanja kmečke družine, pri čistih kmečkih gospodarstvih pa osnovno gospodarsko usmerjenost. Klasifikacija mora biti toliko pregledna, da omogoči pregled in primerjavo v večjih področjih, na drugi strani pa toliko podrobna, da nam omogoča odkriti vse specifičnosti posameznega področja.

Za klasifikacijo kmečkih gospodarstev, družin in gospodinjestev je v domači in tuji literaturi vrsta različnih kriterijev, izmed teh si bomo nekatere nekoliko podrobneje ogledali.

Stedenova klasifikacija /3/ temelji na zemljiščih, tzv. "reduciranih kmetijskih površinah" in kaže povprečne možnosti gospodarske izrabe zemljišča in s tem možno socialno ekonomsko strukturo, pod pogojem,

da so zemljišča pri vseh gospodarstvih enako izkoriščena. Poleg te povprečne vrednosti zemljišč, ki je že sama po sebi dokaj problematična, je vrsta činiteljev /stopnja družbeno ekonomskega razvoja, populacijske razmere, itd., ki odločilno vplivajo na rentabilnost te ali one gospodarske panoge, zaradi tega ti kriteriji niso primerni za naše namene.

Sehmer /4/ je pri socialni klasifikaciji družin v gorskih predelih, na tro meji Švice, Avstrije in Italije vzela kot merilo število živine in zaposlitev družinskih članov. Ta kriterija sta v teh specifičnih pogojih dobro prikazala socialno strukturo in stopnjo razslojevanja, nista pa primerna za širša področja.

Za prikaz razslojevanja je še najbolj sprejemljiva Ruppertova /5/ klasifikacija, ki temelji na zaposlitvi članov kmečke družine. Na osnovi tega kriterija je določil naslednje skupine: čisti kmetje - vsi člani kmečke družine so zaposleni na kmetiji, kmetje v večji ali manjši dohodki od neagrarnega gospodarstva ter gospodarstva delavcev z večjimi in manjšimi dohodki od kmetijstva. Avtor poudarja, da je ta metoda primerna za klasifikacijo družin v urbanizaciji podvrženih področij, ni pa primerna za bolj ali manj čista agrarna naselja ali za predele, kjer se uveljavlja specializacija. Ruppertovo klasifikacijo smo preizkusili v naši praksi /6/. Izkazalo se je, da dobro prikazuje proces preslajanja kmečkega prebivalstva in je eden izmed važnih elementov ugotavljanja ustreznosti ali neustreznosti velikosti posesti. /Skica 1,2 in 3/ Slabost te klasifikacije je v tem, da je za prikaz širših predelov preozka, ker nam v agrarnih predelih prikaže brezlično maso kmetov brez vsake notranje diferenciacije /npr. Strojne/ Velikost kmetij v Sloveniji je zelo različna. Kljub temu, da slabše naravne razmere v gorskem svetu in ugodnejše v nižinah in dolinah močno zmanjšujejo razlike v vrednosti, so te še vedno precejšnje.

Različna velikost kmetij pa povzroča med kmeti močno socialno ee diferenciacijo in omogoča različne smer preusmerjanja gospodarstva. Npr. Na gorskih kmetijah, ob zgornji meji naselitve so lahko vsi člani kmečke družine zaposleni na domačem posestvu, toda lahko se pretežno bavijo z izdelavo in spravilom lesa. Po Ruppertovi klasifikaciji pa spadajo v čiste kmečke družine, kljub temu, da so se preusmerili v gozdarstvo in da je kmetijstvo le postranskega pomena.

V "Študijah o kmetijski izrabi tal v treh vaseh v Jugoslaviji" so Klemenčič in soavtorji /Jeršič, Lojk, Ulas in Vojvoda /7/ uporabili Ruppertove kriterije za klasifikacijo gospodinjstev po gospodarski dejavnosti. Pri vasi Podgorje opazimo, da se pri posestni skupini od 3 do 5 ha pojavlja meja med "čistimi" in "mešanimi" kmečkimi gospodinjstvi. Ta meja je pri vasi Sebeborci pomaknjena nekoliko niže. (Skica 5) Ali nam lahko ta prikaz odraža stvarne tendence preslajanja in ali nam lahko služi kot osnova ali vsaj kot pripomoček za ugotavljanje ustreznosti velikosti posesti? Odgovor na to vprašanje nam lahko da samo kritična analiza kriterijev.

Osnovno vprašanje je, na kaj naj naslonimo klasifikacijo, na gospodinjstvo ali na normalno družino. Osebno smatram, da je za ugotavljanje procesa preslajanja kot posledice neustrezne velikosti posesti, ki ne nudi možnosti za produktivno izrabo delovnih kapacitet kmečke družine, lahko merilo samo osnovna družbena enota - družina. Gospodinjstvo je statističen pojem in ga lahko sestavlja en človek, lahko pa tudi več družin. Zaradi tega nam prikaz po gospodinjstvih ne pove, ali se preslaja višek prebivalstva /sinovi in hčere, ki niso predvideni za naslednike na kmetiji/, ali pa sami gospodarji, lastniki kmetij, ker jim kmetija ne nudi možnosti za produktivno zaposlitev. Prikaz po gospodinjstvih nam lahko močno otežkoča primerjave. Npr. V agrarnih področjih, ki leže v neposredni bližini industrijskih središč, ali kjer ugodne prometne zveze omogočajo dnevno odhajanje na delo, lahko sinovi in hčerke, ki niso predvideni za naslednike na kmetiji, hodijo na delo in živijo v skupnem gospodinjstvu s starši ali drugimi sorodniki, ki so lastniki kmetij. V takem področju nam bo klasifikacija po gospodinjstvih prikazala velik delež mešanih ali delavskih gospodinjstev, iz česar bi lahko sklepali, da kmetije ne nudijo več možnosti za preživljanje. Toda realne razmere so lahko precej drugačne. Razvoj industrije v neposredni bližini ali izboljšanje prometnih razmer in uvajanje motorizacije je povzročilo, da je nekdanji proces odseljevanja viška prebivalstva zamenjalo preslajanje. Višek prebivalstva se ne odseljuje, temveč se zaposli v neagrarnih panogah ter ostane doma in živi v skupnem gospodinjstvu z lastniki kmetij, v mešanem gospodinjstvu. Toda v teh mešanih gospodinjstvih so lahko tudi normalne kmečke družine, ki imajo

polno zaposlitev na domačem gospodarstvu. V oddaljenih hribovskih predelih, kjer ni mogoče dnevno hoditi od doma na delo, pa se bodo sinovi in hčerke, ki niso predvideli za naslednike na kmetiji, morali odseliti, zaradi tega bo več čistih kmečkih gospodinjestev. Po teh kriterijih bomo v prvem primeru govorili o prevladi mešanih in delavskih gospodinjestev, v drugem primeru pa o prevladi čistih kmečkih gospodinjestev. Z uporabo napačnega kriterija smo za isti pojav, t.j. odtekanje viška prebivalstva iz kmetijstva, /ki ima različne oblike, v prvem primeru ostanejo doma - deagrarizacija, v drugem primeru se odselijo /, dobili dve različni kategoriji kmečkih gospodarstev, čeprav so lahko v obeh primerih ostale normalne družine nepreslojene.

Bračič /8/ je v svojem delu "Vinorodne Haloze" uporabil kriterije, ki jih uporablja naša statistika, in razdelil gospodarstva na tri skupine: "čista kmetijska gospodarstva", kjer delajo doma na posestvu vsi člani ožje družine, "mešana kmetijska gospodarstva", iz katerih se je sezonsko ali stalno zaposlil eden ali več članov izven domačega kraja, in "ogrožena gospodarstva", kjer je zaradi zaposlitve mlajših delovnih moči izven domačega kraja ostal doma samo eden ali oba nad 60 let stara roditelja. Grafičen prikaz po teh kriterijih /skica 6/ nam sicer pokaže, da se vzporedno z večanjem velikosti posesti manjša procentuelni delež "mešanih" in "ogroženih" gospodarstev. Obstaja pa odprto vprašanje, če ti kriteriji lahko prikažejo odraz dejanskih razmer?

Teh pomanjkljivosti statističnih kriterijev se je Bračič v polni meri zavedel, saj, pravi: "Ta podatek pa nam žal ne pove, ali je z odselitvijo članov družine gospodarstvo ogroženo, ali pa je oddalo samo odvišno delovno silo". /Str.223/.

Zaradi tega smatram, da gospodinjestvo ni primeren kriterij za klasifikacijo kmečkih gospodarstev, ker nam ne more prikazati, ali se preslaja višek prebivalstva ali pa osnovna celica, kmečka družina. Za ugotavljanje stopnje deagrarizacije pa se lahko poslužimo drugih, natančnejših meril. Neješen in pomanjkljiv kriterij /gospodinjestvo/ nam ne omogoči spoznanje resničnih socialno ekonomskih procesov, ki izvirajo iz donosov med delovnim potencialom kmečke družine, kmetijsko tehniko in velikostjo posesti v določenem okolju

Če hočemo ugotavljati elemente ustreznosti ali neustreznosti velikosti posesti in s tem izvor teženj za preseljanje in odseljevanje prebivalstva ter spreminjanje agrarne strukture, moramo Ruppertovo klasifikacijo nasloniti na gospodarstvo in osnovno socialno-ekonomsko enoto, t.j. kmečko družino. Delovni potencial povprečne družine /2 do 2 in pol aktivnih delovnih moči/ je edini poznani in stalni faktor, produktivna izraba teh delovnih kapacitet pa je edino izhodišče in merilo. Le na tak način lahko ugotovimo, ali se preselja kmečka družina, ker ji posestvo ne nudi več možnosti za preživetje, ali pa se preselja in odseljuje viške prebivalstva.

Za ugotavljanje smeri spreminjanja gospodarstva pri čistih kmetijah pa je potrebno uvesti dodatne kriterije. Ti naj bodo samo skupno merilo, ki omogočajo primerjavo na enaki osnovi. V vsakem predelu morajo omogočiti razdelitev čistih kmečkih gospodarstev na tiste specifične podskupine, ki so dejanski odraz gospodarske usmerjenosti kmečkih gospodarstev na današnji stopnji razvoja. Tem zahtevam najbolj ustreza kot kriterij za klasifikacijo **g l a v n i v i r d o h o d k o v**. Ta kriterij ne omogoča samo pregled usmerjenosti v tiste gospodarske panoge, ki so različne s karte izrabe zemljišča, temveč tudi v tiste, ki s take karte niso razvidne /npr. turizem, gozdarstvo, specializirana živinoreja, itd/. Prednost tega kriterija je tudi v tem, da ne določa stalnih skupin, temveč se te izoblikujejo glede na specifičnost posameznega področja, skupno izhodišče pa omogoča primerjavo. Klasifikacija kmečkih gospodarstev na osnovi tega kriterija je dokaj zamudno in zahtevno delo, saj zahteva podrobno ekonomsko analizo za vsako posamezno kmečko gospodarstvo. Celotna vrednost klasifikacije pa je odvisna od točnosti izračuna dohodkov. Dohodke lahko izračunamo na sledeči način.

a/ Dohodke od poljedelstva ugotovimo tako, da količine pridelkov, ki smo jih ugotovili s pomočjo anketiranja in kartiranja izrabe zemljišča, preračunamo na povprečne lokalne cene. Da ne bi krmo računali dvakrat, jo pri tem izračunu izpustimo, razen če krmo prodajajo. Podobno moramo upoštevati pri živinoreji, če morajo kmetje krmo kupovati.

b/ Dohodke od živinoreje izračunamo tako, da s pomočjo ankete ugotovimo povprečno število živine /pomembno predvsem pri svinjereji zaradi sezonskih zakolov, povprečen prirast in povprečno molznost krav. To preračunamo na vrednost v lokalnem tržišču.

c/ Dohodke iz gozdarstva ugotovimo na osnovi večletnih sečnih dovoljenj in vrednosti lesa na panju. Pri čistem dohodku moramo ločiti tista gospodarstva, ki so les posekala in spravila s svojo delovno silo, od tistih, ki zaposle pri delu v gozdu najeto delovno silo.

č/ Dohodke od ostalih neagrarnih gospodarskih panog /turizem, zaposlitev izven domačega gospodarstva, prevoznništvo, domača obrt, idr./ skušamo ugotoviti s pomočjo ankete.

Klasifikacija "čistih kmečkih" gospodarstev po glavnem viru dohodkov kaže Koprivno /skica/ kot izrazito gozdarsko področje. Kljub temu, da je v kmetijstvu glavna panoga živinoreja, je po skupnih dohodkih daleč na drugem mestu. Naj-bolj razširjena so gozdno živinorejska gospodarstva z domačo in tujo delovno silo. Manjše kmetije, koče in posestva agrarnih interesentov pa so postala delavska gospodarstva z dodatnim dohodkom od kmetijstva. Katastrska občine Meža-Takraj, ki leži v neposredni bližini svinčevega rudnika Mežica, kaže podobne značilnosti preusmerjanja, naslonitev na gozd in živinorejo ali pa preseljitev. V katastrski občini Strojna /skica 3/ se zaradi prevlade drobne posesti in velike oddaljenosti od industrijskega središča v Ravnah na Koroškem preseljanje prebivalstva ne uveljavlja. Večji posestniki se naslanjajo na gozd in živinorejo, manjši pa so prisiljeni vztrajati pri stari polikulturalni usmeritvi ali pa zapustiti kmetijo in se odseliti .

S pomočjo klasifikacije po glavnem viru dohodkov lahko ugotovimo usmerjenost posameznega kmečkega gospodarstva in povprečne dohodke na posameznega člana družine. Kakšna je storilnost vloženega dela pri posameznem gospodarstvu, je zelo težko ugotoviti. Različne naravne razmere in prostorska struktura kmetijskih obratov ter različna tehnična oprema povzročajo zelo velike razlike. Negativni vpliv gospodarsko-prostorske razmestitve kmetijskih zemljišč pri posameznem gospodarstvu na storilnost dela je

pri nas prvi podrobno proučeval in osvetlil Maolovrh /9/ ter prikazal tudi intenzivnost tega vpliva pri gojitvi različnih poljščin.

Vpliv velikosti kmetij na usmerjenost izrabe zemljišča. Dober indikator spoznavanja lokalnega vrednotenja človekovega dela zlasti pri "čistih kmetijah" so poljedelske kulture. Kartiranje izrabe zemljišča v različnih predelih Slovenije /10 / nam dokazuje, da so intenzivne poljedelske kulture na splošno bolj razširjene v področjih, kjer so ugodnejše naravne razmere in je mogoča strojna obdelava, ali pa v področjih, izrazite agrarne prenaseljenosti. Le podrobna proučevanja odnosov med velikostjo kmetijskega gospodarstva, strukturo družine in gojitvijo posameznih kultur bi nam omogočila ugotoviti določene zakonitosti, ki lahko pripomorejo k ugotavljanju "lokalnega" vrednotenja dela in ustreznosti velikosti posesti.

O vplivu velikosti posesti na usmerjenost izrabe zemljišča so se ukvarjali številni strokovnjaki, med njimi naj omenimo Thumena /"Die isolirte Staat /Aereboea Lipmana/ in Heidhuesa^{11/}. V osnovi vsi izhajajo iz naslednjih stališč. Velike in male kmetije so sicer pod enakim vplivom zakonitosti okolja /relief, tla, talne in mikroklimatske razmere, prometne razmere itd/, toda glede na velikost kmetij se uveljavljajo različne usmeritve. Pri večini kmetij /izvzeta so agrarna področja, kjer je izvedena izrazita specializacija je del zemljišč namenjen za gojitev kultur, ki je namenjen domačim potrebam kot je:

- a/ Delež zemljišč, ki je namenjen za prehrano ljudi na kmetiji ali za druge potrebe.
- b/ Delež zemljišč, namenjen za pridelovanje krme za živino, ki je potrebna za domače namene /za zakol, mleko, delovna živina/
- c/ Delež zemljišč, ki so potrebna za humozno oskrbo, kolobar, itd.

Te površine, ki bi jih lahko imenovali "vezane površine" obstajajo pri veliki večini kmetij, le najbolj napredne kmetije so se odpovedale tem površinam in izvedle delitev dela do kraja. Velikost "vezanih površin" pa je odvisna od vrednosti neznanih razmer. Šele na teh površinah, ki niso namenjene domačim potrebam, lahko bi jih imenovali tudi "proste površine", pridejo do pravega izraza

vplivi okolja, t.j. uvajanje tistih poljedelskih kultur in smeri živinoreje, ki najbolj ustreza naravnim in družbenim razmeram.

Glede na različen delež vezanih zemljišč lahko na splošno razlikujemo tri skupine kmetijskih gospodarstev.

1. Če so v določenem naravnem okolju /ali na določeni stopnji družbeno ekonomskega razvoja/ potrebe po vezanih zemljiščih večje od dejanskih površin, potem tako gospodarstvo nujno postane gospodarstvo z dodatnimi dohodki ali pa propade.
2. Če so potrebne po "vezanih zemljiščih" več ali manj enake dejanskim površinam ter omogočajo v času samooskrbe preživljanje kmečke družine, potem se pogosto uveljavlja polikultura. Obstaja pa odprto vprašanje, ali bo s spreminjanjem vrednosti naravnih razmer ter velikost še zadostovala v bližnji prihodnosti.
3. Če so kmetijske površine večje od potrebe po "vezanih površinah" šele v polni meri pride do izraza tista poljedelska ali živinorejska usmeritev, ki naj bolj ustreza določenemu okolju.

Vezana zemljišča rastejo vzporedno s slabšanjem naravnih razmer za agrarno izrabo tal. Po Limmannu /skica 7/ lahko vezana zemljišča v izredno neugodnih naravnih razmerah obsegajo tudi do 20 ha kmetijskih površin, v zelo ugodnih naravnih razmerah pa se lahko začne racionalno usmerjanje - tržna usmeritev že pri velikosti 4-5 ha kmetijskih površin. Podobno smer proučevanja uvaja tudi Institut za geografijo PAN pod vodstvom prof. J. Kostrowitckega, saj poleg globalne kmetijske produkcije posvečajo posebno pozornost tudi tistemu delu produkcije, ki je namenjen tržišču.

V Sloveniji doslej nimamo podrobnih raziskav o vplivu velikosti posesti na smer izrabe zemljišča v različnih naravnih razmerah. Zaradi tega obstaja odprto vprašanje, ali je polikulturalna usmeritev velike večine kmetijskih gospodarstev v Sloveniji posledica neugodne posestne strukture, ali pa je morda res vzrok samo konservativnost naših kmetov. Iz posameznih del Inštituta za geografijo univerze v Ljubljani pa lahko dobimo pregled za nekatere predele. V vinorodnih Halozah /8/ in Ljutomersko-ormoških goricah prevlada drobne posesti in specializacija v vinogradništvo povzroča, da vezana zemljišča v večini primerov ne zadostujejo za zadostitev

domačih potreb. Da bi doma pridelali čim več kruha, je glavna žitarica koruza, potem sledi pšenica, nato ječmen /siromakov kruh/ (347). Belec /lo str.220/ je prikazal izrabo njiv pri posameznih posestnih skupinah v občini Ormož /skica 8). Odnos med velikostjo posesti in deležem posameznih kultur nam kaže, da se pri manjših posestvih uveljavljajo predvsem tiste kulture, ki zahtevajo dosti dela in dajejo velike donose /povrtnina, okopavine, zlasti koruza/. Pri srednjih skupinah se poleg navedenih kultur uveljavlja tudi pšenica, rž in ječmen. Pri večjih posestnikih pa delež okopavin in vrtnine naglo nazaduje, večja pa se delež krmnih ~~raz~~ in industrijskih rastlin.

Slabost Belčevega prikaza je v tem, da je omejen samo na njivske kulture, zaradi tega nam ne more v celoti prikazati odnosov med velikostjo posesti in usmerjenostjo izrabe zemljišča. Pri ugotavljanju teh odnosov moramo upoštevati kmetijo kot celoto, ne pa samo kmetijske ali celo samo njivske površine. Izhajati moramo iz objektivnih dejstev, da pri današnji socialno posestni strukturi pri ve. ini kmetij smer izrabe zemljišča ni odraz današnje vrednosti naravnih razmer in človekovega dela, temveč gole borbe za kruh, t.j. za pridobitev minimalnih materialnih možnosti za preživljanje kmečke družine, ne glede na obseg in vrednost vloženega dela. Ker so delovne kapacitete kmečke družine več ali manj znane in enake, je uveljavljanje določenih kultur, večja ali manjša polkulturalna usmerjenost istočasno prikaz produktivnosti dela, življenjske ravni in socialne neenakosti.

Demografске raziskave. Tudi čiste demogeografske raziskave so važen pokazatelj motivov, tendenc in procesov spreminjanja agrarne strukture v določenem področju. V razvoju prebivalstva določenega ~~strak~~ področja se odražajo vse značilnosti lokalnega družbeno ekonomskega razvoja in v tesni povezanosti s splošnim družbeno ekonomskim in tehničnim razvojem. Pojavi relativne in absolutne depopulacije so eden izmed bistvenih elementov reagiranja na zunanje vplive. Ali je nazadovanje števila prebivalstva v določenem področju odraz večanja produktivnosti človekovega dela ali pa odraz močnega zaostajanja gospodarskega razvoja obstaja odprto vprašanje. Odgovor na to vprašanje nam lahko da samo proučevanje strukture

kmečke družine. Če se odseljuje samo višek prebivalstva, ki se sprošča z naravnim prirastom in večanjem produktivnosti človekovega dela, je to normalen in zakonit pojav razvoja slehernega agrarnega področja. Če pa se odseljuje in preselja tisti del kmečkega prebivalstva, ki je sestavni del normalne kmečke družine /gospodar in gospodinja in predvideni naslednik na kmetiji/, je to znak, da potencial kmetije niti po lokalnih kriterijih ne nudi več možnosti za preživljanje družine. Ta element /nepopolna družina, ostarelo prebivalstvo brez naslednika/ je eden izmed važnih pokazateljev neustrezne velikosti posesti in smeri spreminjanja agrarne strukture.

Fiziognomske raziskave. Realizirane težnje in tendence spreminjanja agrarne strukture dobivajo svoj odraz tudi v spreminjanju fiziognomije agrarne pokrajine. Čeprav je proučevanje g fiziognomskih sprememb važen sestavni del geografskih proučevanj, se bomo tukaj omejili na proučevanje samo tistih posameznosti, ki nam lahko pomagajo ugotavljati neprimerno velikost posestev.

Neustrezna velikost posesti se odraža tudi v zunanjem izgledu kmečkih domov. Pri čistih kmečkih gospodarstvih, katerih velikost glede na realno vrednost naravnih razmer ne nudi več možnosti za produktivno izrabo delovnih kapacitet kmečke družine, gospodarska in stanovanjska poslopja v večini primerov propadajo. Na kmetijah, kjer gospodarijo mešane družine, zlasti v bližini mestnih in industrijskih središč in prometno ugodnejših legah, dobivajo gospodarska poslopja drugačno funkcijo /garaže, delavnice, stanovanja/. Spreminjanje zunanje podobe na kmetijah je močno odvisno od strukture družine. Na kmetijah, zlasti manjših, kjer gospodarijo starejši ljudje, ki se ne morejo več preseliti, in v kraju nimajo možnosti za dodatne zaposlitve, se pri poljščinah uveljavlja tem bolj izrazita polikultura, čim številnejša je družina in čim manjše posestvo. Na večjih kmetijah in tam, kjer se je del kmečke družine preselil, se spreminjajo zemljiške kategorije v skladu s spreminjanjem vrednosti naravnih razmer, manjše čiste kmetije pa zaostajajo za tem razvojem.

Klasičen primer neustrezne velikosti posesti v gorskih predelih so puše in pridružene kmetije /13/ ter neobdelane kmetijske površine v ugodnih naravnih razmerah, t. im. socialne ledine. V obeh primerih

je so neugodne socialno posestne razmere povzročile skrajno ekstenzifikacijo ali pa popolno opustitev izkoriščanja zemljišča, lahko bi rekli, da je dosežen "zreli stadij drobno posestnega razvoja", ki je nujna posledica evolucije in osnovno izhodišče za nastajanje "družinskih kmetij", ki ustrezajo času in prostoru.

Literatura:

1. F.HERREN: Probleme des Kleinbauern und seine Beratung. Beichte über Landwirtschaft. XXXVI, str. 817-820.
2. SCHAEFER: Wandlungen in der Agrarstruktur unter dem Einfluss der Technik. Berichte über Landwirtschaft XXXIX. str. 217-228.
- 3.
4. SEHMER: Studien über Differenzierung der Agrarlandschaft im Hochgebirge im Bereich dreier Staaten. Münchner geographische Hefte 17. Regensburg 1959.
5. RUPPERT: Spelt. Münchner geographische Hefte 14. Regensburg 1958.
6. J. MEDVED: Socialno geografski razvoj Mežiške doline zadnjih sto let /disertacija, v tisku pri Mladinski knjigi, Ljubljana/.
7. KLEMENČIČ: Kmetijska proizvodnja in izraba tal v vasi Podgorje pri Kamniku. Studije o kmetijski izrabi tal v treh vaseh Jugoslavije.
M. JERŠIČ, J. LOJK, L. OLAS in M. VOJVODA: Kmetijska proizvodnja in izraba tal v vasi Sebeborci v Prekmurju. Geografski vestnik, Ljubljana XXXIV 1962.
8. V. BRAČIČ: Vinorodne Haloze /neobjavljena doktorska disertacija/ Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani 1964.
9. C. MALOVRH: Analiza gospodarsko prostorske strukture individualnih kmetijskih obratov različnih agrarnih predelov Slovenije /rokopis/ Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani 1963.
10. PAK: Družbeno geografski razvoj Zg. Dravskega polja
JERŠIČ M: Družbena geografija Blejskega kota
LOJK J: Geografija Škofje Loke s posebnim ozirom na funkcionalnost mesta
VOJVODA M: Razvoj kulturne pokrajine v Bohinju
BRAČIČ: Vinorodne Haloze
BELEC B: Agrarna geografija Ljutomersko-ormoških gorc /Neobjavljene doktorske disertacije/ Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani.

11. LIPPMANN: Die zwei Bereiche der Landwirtschaftlichen Betriebslehre . Berichte über Landwirtschaft 1958, Zv. 36 str 379-398
12. O metodach Opracowywania materiałów zdjęcia użytkowania ziemi.
PAN, Instytut geografii, Warszawa
13. MEDVED J: Gospodarske razmere gorskih kmetij na Košenjaku./
/Rokopis v tisku v ČZN/

III. TEHNIKA ANKETIRANJA

Osnovna nevodila za anketiranje pri raziskavi geografskega okolja podeželske pokrajine lahko izdelamo na dva načina. Lahko bi študirali našo in tujo geografsko literaturo ter ugotovili, kakšne tehnike anketiranja so se posamezniki posluževali in kakšne rezultate so prinesle te tehnike geografski znanosti. Lahko pa uporabimo teoretična izhodišča anketiranja pri sorodnih znanostih in jih prilagodimo našim potrebam. Tehnika anketiranja je bila pri geografskem proučevanju podeželske pokrajine uporabljena že v številnih primerih /1/, toda iz teh študij so razvidni samo določeni rezultati, ni pa razviden način anketiranja, zaradi tega iz teh študij ne moremo delati nobenih splošnih metodoloških zaključkov.

Postavlja se vprašanje, kaj je anketiranje in kaj lahko geografi pričakujemo in dobimo od tega načina zbiranja podatkov? Na hitro bi lahko odgovorili: To je spraševanje. S tem pa bi ta pojem mnogo preozko zajeli. K tehniki anketiranja na eni strani spada izbira reprezentativnega vzorca, ki odraža vse značilnosti problematike, na drugi strani pa izvedba ankete ter obdelava rezultatov s kvantitativnega in kvalitativnega vidika. Glede na predmet raziskave ločimo ankete, ki raziskujejo objektivno stvarnost, in ankete, ki raziskujejo subjektivno stvarnost.

Raziskava objektivne stvarnosti. Anketiranje nam omogoči zbrati vrsto objektivnih podatkov, ki jih ne moremo dobiti iz statistike iz drugih dokumentov, ker jih statistika ni zajela ali pa so zastareli. Taki objektivni podatki so: spol, starost, število prebivalcev, velikost posesti, posameznih zemljiških kategorij, parcel, itd, torej podatki, ki niso odvisni od želja, čustev in mnenj anketiranih oseb.

Raziskava subjektivne stvarnosti Subjektivne podatke, t.j. misli, motive, želje in hotenja lahko dobimo le od oseb, posredno preko izjav in njihovega vedenja. Ti subjektivni podatki, ki jih dobimo od posameznih ljudi, kvalitativno ovrednoteni po posameznih socialnih skupinah, so geografu osnova za spoznavanje izvorov sodobnih

procesov, ki bodo jutri našli svoj odraz v spremenjeni strukturi, fiziognomiji in funkciji določenega prostora. Z zbiranjem objektivnih in subjektivnih podatkov spoznavamo reagiranje posameznih socialnih skupin in lahko ugotavljamo tendence razvoja. S temi spoznanji lahko geografi dosti pripomoremo k realnejšemu prostorskemu načrtovanju.

Pred pregledom posameznih tehnik si moramo najprej ogledati, kakšne možnosti spoznavanja nam nudi anketiranje. Najlaže dobimo objektivne podatke in dejstva, teže pa zvemo za motive, misli, želje in hotenja posameznih ljudi ali socialnih slojev. Ljudje neradi govore o motivih in težnjah, zlasti če so te težnje in motivi socialno pogojeni, dostikrat pa se jih jasno niti sami ne zavedajo. Zaradi tega največkrat ugotovimo te motive z indirektnimi vprašanji. Primerne odgovore na vprašanja bomo dobili le takrat, če je anketiraneec lahko pri odgovoru sproščen in če je vprašanje prilagojeno njegovemu izobrazbenemu nivoju. Zaradi tega morajo biti vprašanja razumljiva, enostavna in jasna. Posebej moramo paziti na to, da niso vprašanja dvoumna in večsmiselna.

Načini izvajanja ankete Glede na način izvajanja ankete ločimo:

-pismeno anketo

-ustno anketo ali intervju

Pismena anketa Zelo pomembna in razširjena oblika zbiranja podatkov je pismena anketa. Dobro sestavljen vprašalnik odpošljemo po pošti vsem prebivalcem določenega področja ali pa osebam, ki razmere v kraju dobro poznajo (učitelji, logerji, pismonoše, itd). Težave so v tem, ker le težko dobimo reprezentativne odgovore, saj nam navadno mnogo ljudi ankete ne vrne. Nastajajo tudi številne napake, ki izvirajo iz različnega razumevanja besedila, katere bi pri direktnem razgovoru lahko sproti odpravljali. Zaradi tega je pismeno anketiranje zlasti uspešno pri zbiranju podatkov in dejstev, ki ne dopuščajo dosti različnih odgovorov in so tudi vprašanja lahko razumljiva. /Npr. S pomočjo pismene ankete v Zapadni Nemčiji ugotavljajo centralnost krajev. Pismene ankete pošiljajo na šole, ki so več ali manj uradno zadolžene, da odgovore, in le v primeru nejasnosti mej med posameznimi centri izvedejo strokovnjaki ustno anketiranje./ Pismeno anketiranje je v naših razmerah uspešno takrat,

če uspemo z vsebino in namenom raziskave zainteresirati posameznike, zlasti pa družbeno-politične in gospodarske organizacije. Zaradi tega je za množično anketiranje v posameznem kraju nujno potrebno, da se predhodno ustno pogovorimo o vsebini ankete, načinu izvajanja in o družbeni pomembnosti raziskovanja določene problematike z ljudmi, ki so zainteresirani za razjasnitev teh vprašanj in nam s svojim vplivom v kraju lahko nudijo pomoč pri izvedbi ankete. Poleg tega mora vprašalnik v uvodnem delu vsebovati smiselno motivacijo, ki bo posameznika pritegnila k sodelovanju, kajti od tega je odvisen odziv in s tem celoten uspeh pismene ankete.

Ustna anketa ali intervju Glede na večjo ali manjšo vezanost razgovora poznamo tri načine anketiranja. Te tri vrste razgovora pa navajam samo zaradi preglednosti, saj je v praksi zelo redko, da bi se posluževali samo enega načina, običajno se vsi medsebojno prepletajo. Odločitev, kakšen način razgovora bo prevladoval, je odvisna od smotra in značaja s raziskave in deloma tudi od razpoložljivega časa in denarja.

1. Shematični intervju. Pri tem načinu izpraševanja se točno držimo standardnega vprašalnika in vrstnega reda vprašanj, ter od tega ne odstopamo. Vprašalnik ima določene kategorije odgovorov. Če anketiranec vprašanja ne razume, mu ga ponovimo in raztolmačimo. Tak način spraševanja in tak vprašalnik je primeren predvsem za zbiranje množičnih podatkov o dejstvih, kjer ni možno dosti različnih odgovorov, zlasti pa za stvari, ki se hitro menjavajo ter zajamejo velik obseg in zahtevajo hitro obdelavo. Posebna prednost tega takega vprašalnika je, da ima določene kategorije odgovorov, ki jih lahko prenesemo na kartice in obdelamo z elektronskim računalnikom. Težava pa je v tem, da moramo vse odgovore strpati v določene kategorije, ki pa pogosto ne ustrezajo. Temu se vsaj deloma lahko izognemo s temeljito pripravo predhodne ankete, ki nam je služila kot osnova za sestavo vprašalnika. Večje težave nastopijo, če anketiramo zelo različne predele.

2. Intenzivni intervju. Pri intenzivnem intervjuju iz vezanega vprašalnika, toda odstopamo od predvidenih kategorij odgovorov, zlasti pri problemih, kjer še niso jasne izoblikovana stališča in mnenja. Poleg predvidenih vprašanj postavljamo tudi dodatna vprašanja, ki izhajajo iz situacijske potrebe in so nujna, da bi detaljno

razjasnili probleme. Pri tem intervjuju dobimo odgovore, kot nam jih je dal anketiranec, v kolikor jih nismo krčili ali napačno zabeležili. Nadaljno vrednotenje teh podatkov in dejstev ter problemov naj bi izvedla ista oseba, ker le takrat je možno se izogniti ali odpravljati napake. Slabost tega vprašalnika je podobna kot pri shematičnem intervjuju in je prilagoditev svojstvenim razmeram otežkočena. Posebno se pojavljajo težave, če smo vprašalnik pripravili za določeno, več ali manj homogeno strukturo, izvajamo pa ga v različnih strukturah. Pri obdelavi podatkov in dejstev ni bistvenih težav, večje težave so pri ovrednotenju motivov in mnenj zaradi zelo raznovrstnih odgovorov. Zaradi tega nam ta vrsta intervjuja lahko služi za postavljanje hipotez, ki jih pozneje lahko preizkusimo z drugimi intervjuji.

3. Prosti intervju. Še več proste poti nam pusti prosti intervju, pri katerem vprašalnik predpisuje samo vprašanja, vrstni red vprašanj pa ni obvezen. Izpraševalec ima torej določeno snov, zaporedje vprašanj pa je prepuščeno njegovi presoji. Glavna prednost je v tem, da anketiranec svobodno odgovarja, kar omogoča, da dobimo zelo širok vpogled v predmet raziskave. S to tehniko pridobljen material moramo najprej temeljito urediti, šele potem lahko pristopimo k kvanifikaciji. Primeren je predvsem za zbiranje podatkov in dejstev ter za postavitev hipotez in interpretacijo kvantitativnih pokazateljev. Zelo primeren je tudi za predraziskave, ki jih izvajamo za izdelavo primernega vprašalnika in po raziskavi za pojasnitev in razlago nekaterih kvantitativnih pokazateljev, ki so nam ostali nezadostno pojasnjeni.

Posebna oblika razgovora je skupinski intervju, to je razgovor s skupino ljudi o določeni temi. Prednost tega intervjuja je, da prištedimo čas, toda odgovori niso vedno realni, zlasti ne, kadar se nanašajo na kakšne koli podatke, ki ljudje pred drugimi neradi povedo /dohodek, donosi, prirast, itd/, zaradi tega je tak intervju primeren predvsem za kvalitativne razlago in dopolnitev določenih nejasnosti po izvedenem anketiranju.

Zaradi posebnih možnosti lahko omenimo tudi trendne in panelne raziskave. Obe tehniki skušata dobiti in prikazati razvoj, po načinu dela in izsledkih pa se med seboj precej razlikujeta. Pri trendnih raziskavah uporabljamo isti vprašalnik, anketirano pa ponavljamo v

zaporedju v različnih časovnih obdobjih. Na tak način lahko ugotovimo stopnjo spreminjanja /preseljanja prebivalstva, menjavanje poljedelskih kultur, odseljevanje prebivalstva, preusmerjanje gospodarskih panog, itd/. Spremembe mnenj lahko ugotavljajo s panelno raziskavo. Uporabljamo isti vprašalnik in anketiramo iste osebe v različnih časovnih presledkih. S tem načinom lahko ugotovimo in spoznamo notranjo ~~sk~~ fluktuacijo med posameznimi socialnimi sloji, menjavo mnenj v okviru panelne skupine /npr. priseljenci in odnos do komunalnih naprav, uvajanje mehanizacije in odnos do velikosti posesti, razvoj turizma in vrednost zemljišča, itd./.

Formulacija vprašanj

Če smo se odločili za način izvedbe ankete, se moramo odločiti tudi za poizkus, ki nam bo služil kot osnova za sestavo vprašalnika. Število anketirancev pri izvajanju poizkusa ne sme biti preveliko, morajo pa biti reprezentativno izbrani, da bodo stvarne predstavljali celotno socialno strukturo, v kateri nameravamo izvajati intervju. Od tega poizkusa je odvisna vrednost vprašalnika in s tem celoten uspeh raziskave. Osnova za uspeh pri anketiranju je torej pravilna izbira in sestava vprašanj. To je tem bolj važno, čim bolj je vprašalnik stenderiziran in čim manj se nanaša na same podatke in dejstva. Vprašanja morajo biti jasno, preprosto in nedvoumno formulirana, da bodo jih lahko razumeli ljudje z zelo različno izobrazbo. Posebno se skušajmo izogibati sugestivnih vprašanj, ker ta vplivajo na rezultate anketiranja takrat, kadar anketiranci kolebajo v stališčih, čustvih in mnenjih. Celotne problematike formuliranja vprašanj in kategorij odgovorov le težko rešimo tako uspešno, da se nam pri praktičnem izvajanju ne bi pojavljale vedno nove in nove težave, ki jih moramo sproti odpravljati.

Ravno tako pomembna kot je formulacija, je sestava vprašanj. Glede obsega se pojavljajo zelo različna mnenja. Večina sociologov ^{2/} smatra, da je bolje izvajati tematsko zaključeno anketo, medtem ko se strokovnjaki za proučevanje javnega mnenja ^{3/} bolj nagibajo k temu, da naj bodo vprašanja čim bolj pestra, da anketiranca preveč ne utrudimo in da dobimo čim bolj poglobljene odgovore. Značaj in obseg vprašanj geografskega proučevanja je tako občiren, da lahko sestavimo vprašalnik, ki bo zelo pester in bo pri anketirancu vzbujal

interes. V začetku je primerno, da postavljamo taka vprašanja, ki so za nas manj pomembna ali nevtralna (npr. o vremenskih razmerah), za anketiranca pa zanimiva, da pri njem vzbudimo interes. Bolj zahtevna in za nas važnejša vprašanja stavljamo v sredi razgovora, ko je pri anketirancu interes in koncentracija na višku. Proti koncu razgovora, ko zaradi utrujenosti interes in sposobnost za poglobljeno delo pada, stavljamo lažja vprašanja, zlasti vprašanja o podatkih in dejstvih. Ta vprašanja stavljamo na koncu razgovora tudi zaradi tega, ker je več verjetnosti, da bo anketiranec točno odgovoril. Če bi takoj v začetku razgovora postavljali vprašanja o podatkih, bi pri veliki večini anketirancev vzbudili nezaupanje in bi dobili zavestno potvorjene odgovore. Tudi vprašanja, ki posegajo v intimnosti, stavimo na koncu vprašalnika.

Pristnost odgovorov je v veliki meri odvisna od tega, kako si zna izpraševalec izpraševalec pridobiti zaupanje anketiranca, kako ga zna zainteresirati za razgovor in kako se mu zna približati. Spraševalec mora biti prijazen, vljuden in nevsiljiv, ne preveč dolgo-vezen, niti preveč zgovoren, niti preveč molčeč. Anketirancu moramo jasno in prepričljivo pojasniti namen in cilj raziskave, prikazati tudi morebitne njegove koristi in poudariti, da potrebujemo njegovo pomoč. Večina kmečkega prebivalstva zelo nerada daje kakršne koli podatke, ker se boji, da bi to negativno vplivalo na njihovo davčno osnovo ter druge obveznosti do občine /neprijavljeni vozovi in krave, sprememba zemljiških kategorij, posek lesa itd/. Izdelano je, če si lahko predhodno pripravimo pripravljenost za sodelovanje s pomočjo pisma vsakemu anketirancu, priporočila tamkajšnje občine, priporočila in obvestila preko šole itd. Pri anketiranju preproste kmečke ljudi zelo moti, če si njihove odgovore sproti zapisujemo, nehoti postanejo previdni in številne odgovore namerno potvorijo. Temu se zelo težko izognemo, kajti izpraševalec si ne more zapomniti natančno vseh odgovorov in bi takšna reprodukcija bila verjetno še bolj potvorjena. Pomagamo si lahko tako, da sredi razgovora, ko preidemo na najvažnejša vprašanja, napravimo nekoliko presledka in v prostem razgovoru razpravljamo o bistvenih vprašanjih. Na drugi strani pa obstaja velika nevarnost, da izpraševalec odgovore suggestira ali pa dvomljive odgovore uvršča v tiste kategorije, ki jo mogoče podzavestno postavlja v ospredje. Posebno moramo upoštevati, da ženske moškemu drugače odgovarjajo kot ženskam in da kmet drugače odgovarja človeku, ki ga smatra za svojega kot pa človeku, ki ga smatra samo za uradno osebo. Zelo važno je, da sta izpraševalec

in anketiranec sama, kajti če je več ljudi, so odgovori močno pod vplivom mnenj drugih ali pa kompromisni. Zelo pogosto anketiranec zavestno potvarja resnico pri vprašanjih, ki bi po njegovem mnanju lahko pravilen odgovor povzročil socialne posledice /donosi, število krav, vozov, uporabe drv za domače potrebe, vrednost lesa na panju, količina prodanih pridelkov, itd/. Marsikdaj se boji povedati svoje želje, hotenja in motive /nakup strojev, povečanje zemljiške posesti, ureditev turističnih sob, itd/. Pogosto kmeta nismo znali zainteresirati, zato namerno napačno ali površno odgovarja, še zlasti se to rado pripeti, če izpraševalec nima osnovnih pojmov o kmetijstvu in načinu življenja v določenem kraju ter zaradi tega izgleda kmetu naiven. Pogosto anketirance sami prisilimo v napačne in površne odgovore, zlasti če ga sprašujemo in silimo, da odgovori na vprašanje, ki jih slabo razume, za katere ne ve odgovora, ali zaradi neznanja na nje ne more odgovoriti. Dostikrat se hoče kmet v takem primeru postaviti in pokazati, da ve odgovor in nam namerno ali nenamerno napačno odgovori. /Npr. če sprašujemo kmete v gorskih predelih po donosih žitaric v q/ Večina kmetov ne ve, koliko meri posamezna njiva, še manj pa, koliko je pridelal v kg. Primernejše je, če ga vprašamo, koliko je sejal in koliko mernikov ali škafov je pridelal. Ravno tako je naivno spraševati po donosu travnikov ali pa letni molznosti krav.

Na osnovi vrste omejitev in navedenih pomanjkljivosti bi mogoče lahko kdo rekel, da je anketiranje za znanstveno raziskavo neprimerno, ker ne daje absolutno točnih podatkov. To popolnoma drži, absolutne točnosti nam ne more nuditi, omogoča pa, da se približamo tej resnici bolj kot kakršno koli drugo metodo. Razpoložljive statistične podatke moramo poznati že pred izvajanjem, z anketo jih dopolnjujemo in izbiramo tiste, ki nam jih statistika sploh ne nudi. Na podoben način zbira tudi statistika svoje podatke, samo da so ti dosti bolj zastareli in enostranski. K sreči se vse navedene pomanjkljivosti le redko kdaj pojavijo istočasno, če pa se, pa imamo na razpolago toliko podatkov, da lahko napake matematično ugotovimo in anketiranje ponovno izvedemo. Smiselna uporaba dobro sestavljenega vprašalnika in neprestano tekoče odpravljanje napak nam nudi doslej najboljše možnosti za spoznavanja sodobnih tendenc v spreminjanju agrarne strukture.

Literatura in viri:

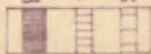
1. Razna dela in doktorske disertacije, ki so bile izdelane v okviru Inštituta za geografijo univerze v Ljubljani.
2. König: Handbuch der empirischen Socialforschung. Stuttgart 1962 .
3. König: Praktische Socialforschung. Köln, Berlin 1962

IZRABA TAL V DELU K. O. OJSTRICA (po poljski metodi)

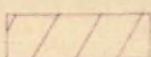

0 500 1000 m

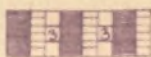
E 3/4 ac
1 1/3 st
S 1/2 lp

SMERI IZRABE NJIV

EKSTENZIVNA ŽIVINOREJA,
POD 70 GNŽ NA 100 HA

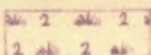
3 LETNI KOLOBAR

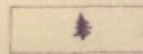
SUHI TRAVNIK ALI PAŠNIK

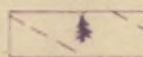
VLAŽNI TRAVNIK ALI PAŠNIK

TRAVNIK Z DVEMA KOŠNJAMA
NA LETO

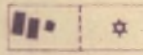
GOZD, SMREKA NAD 80%

MLAD GOZD DO 20 LET

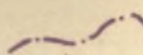
DVORIŠČE

STANOVANJSKA IN GOSPODARSKA
POSLOPJA, MLIN

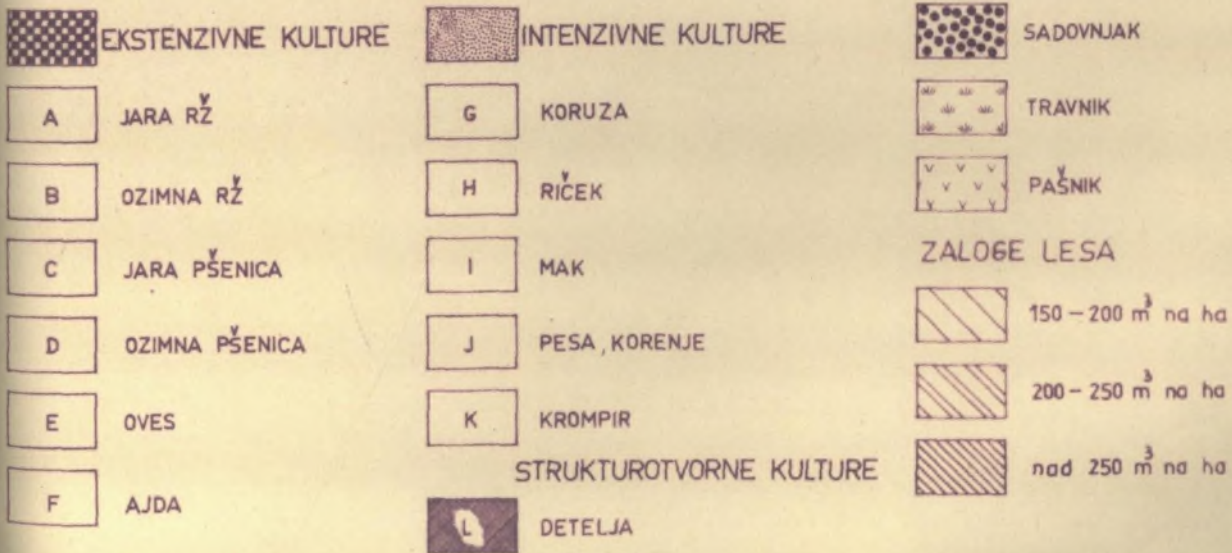
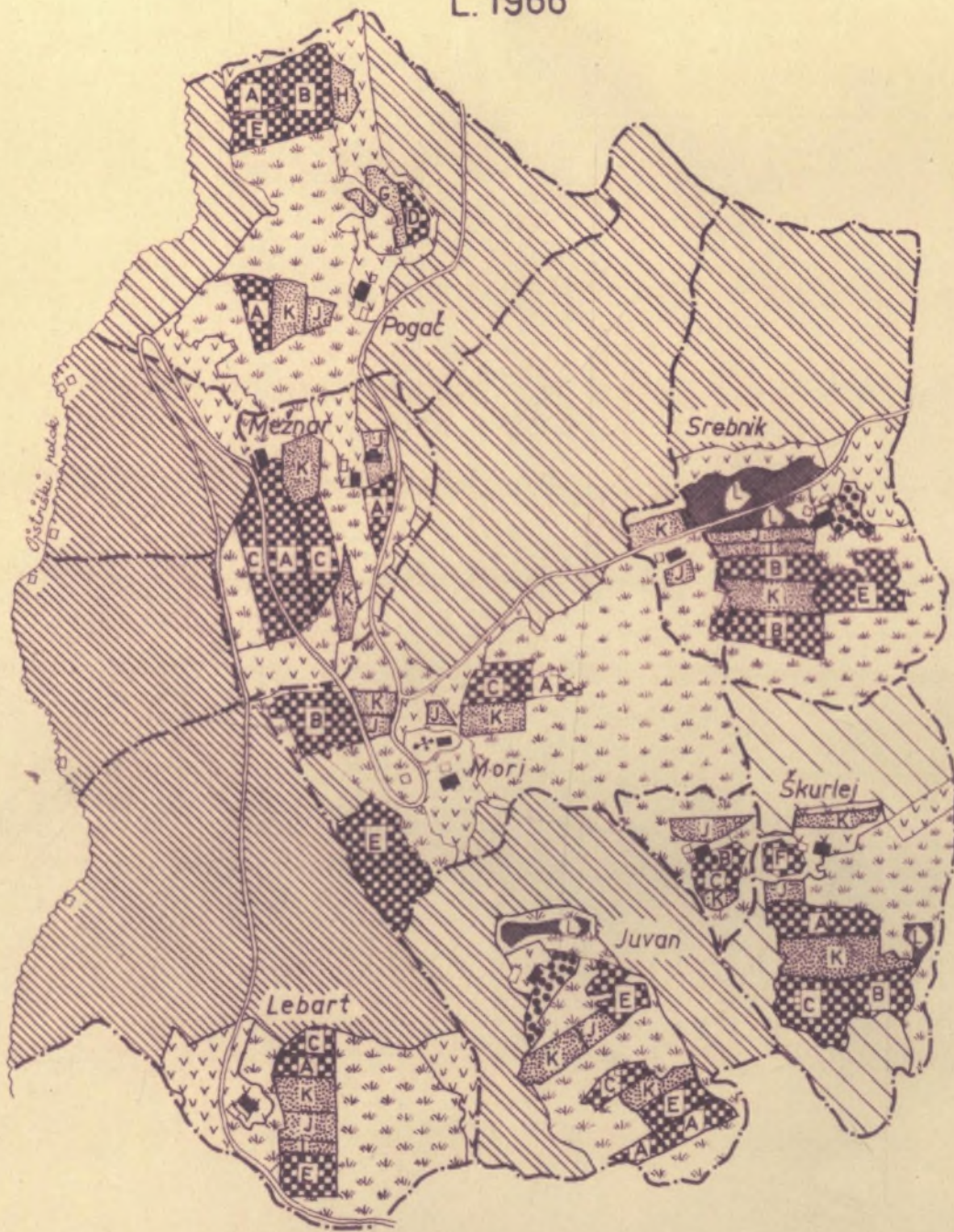

CESTA

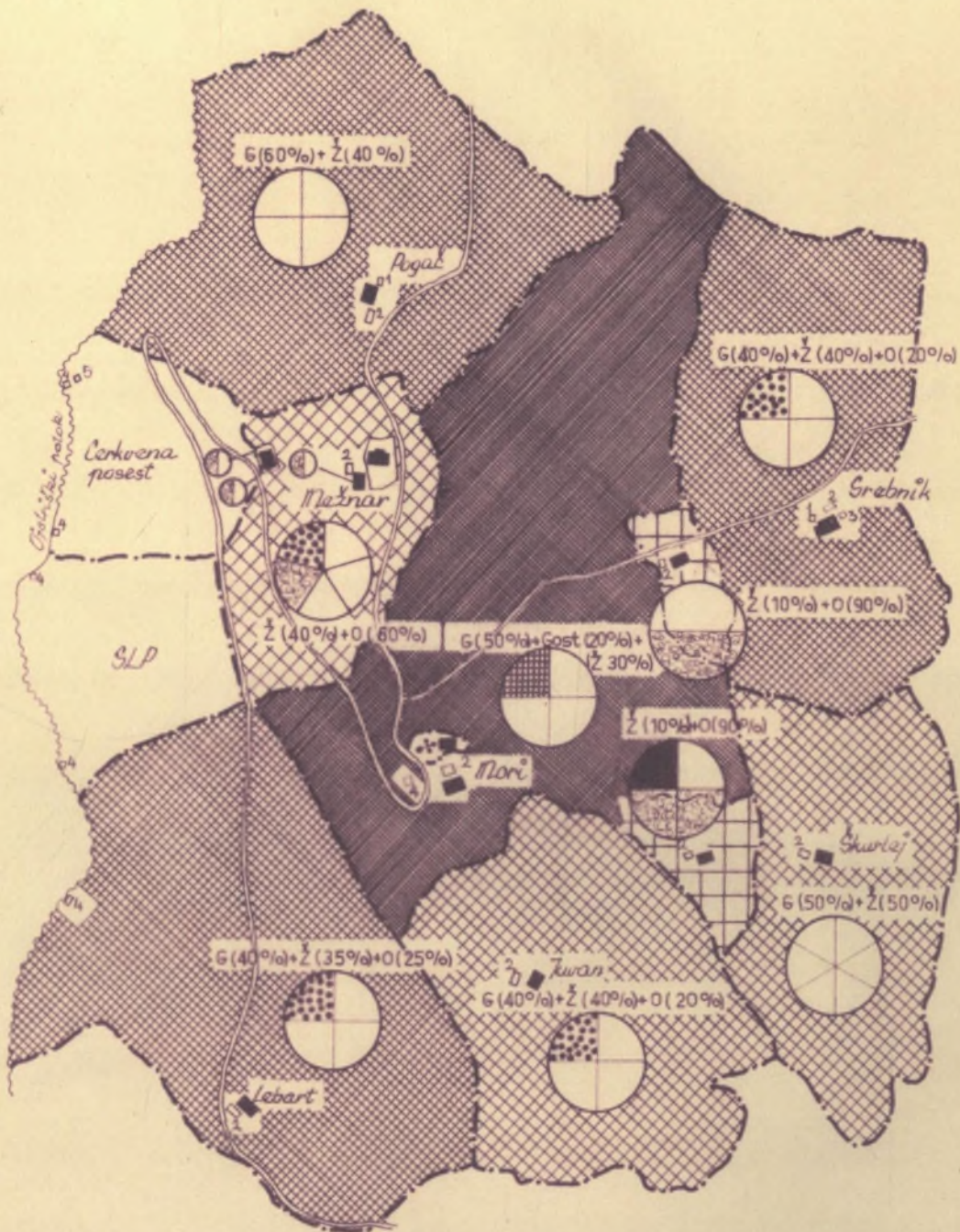

POSESTNA MEJA

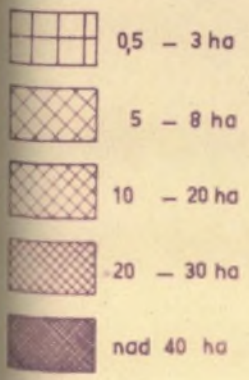
IZRABA TAL V DELU K. O. OJSTRICA L. 1966

SOCIALNO-POSESTNE RAZMERE V DELU K. O. OJSTRICA L. 1966

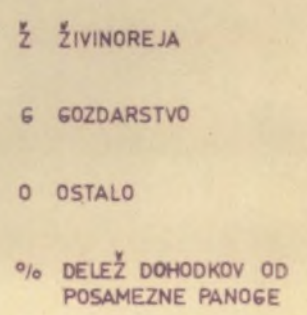
POSESTNE KATEGORIJE

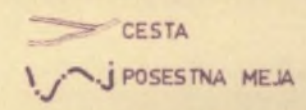
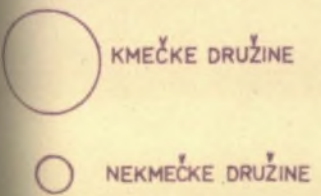
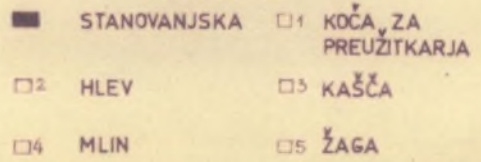
ŠTEVILO KROGOVIH IZSEKOV POMENI ŠTEVILO AKTIVNIH DRUŽINSKIH ČLANOV

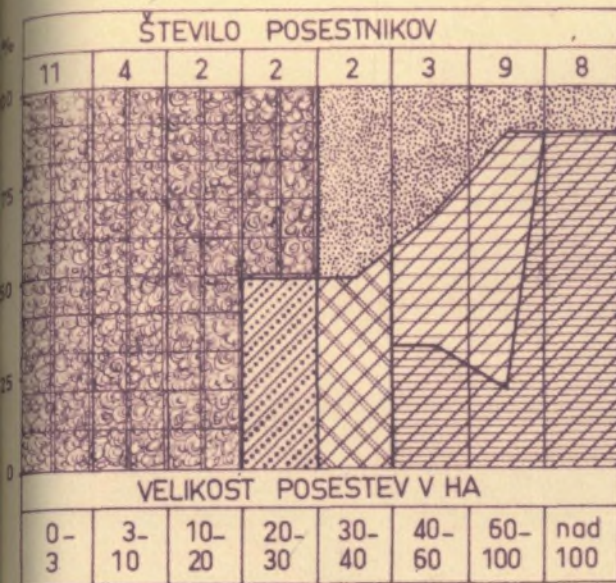

VIRI DOHODKOV

POSLOPJA

KLASIFIKACIJA PO ZAPOSILITVI ČLANOV DRUŽINE

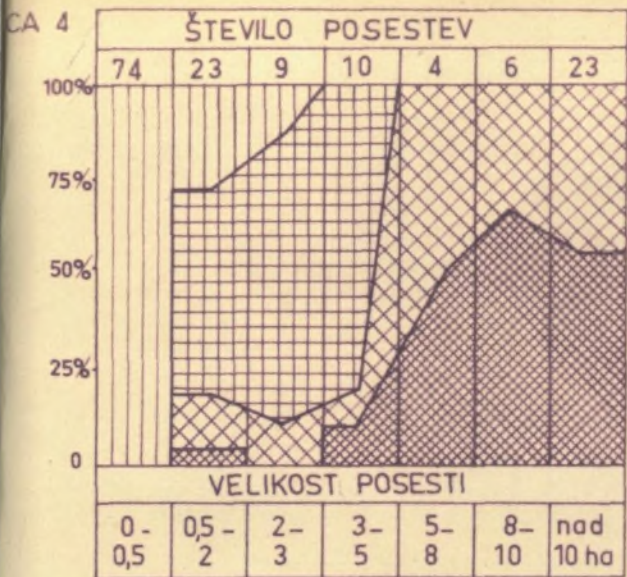
- KMEČKA GOSPODARSTVA, VSI ČLANI DRUŽINE SO ZAPOSLENI DOMA NA KMETIJI
- KMEČKA GOSPODARSTVA Z DODATNIMI DOHODKI OD ZAPOSILITVE V NEAGRARNEM GOSPODARSTVU
- DELAVSKA GOSPODARSTVA Z DODATNIMI DOHODKI OD KMETIJSTVA

KLASIFIKACIJA KMEČKIH GOSPODARSTEV PO GLAVNEM VIRU DOHODKOV

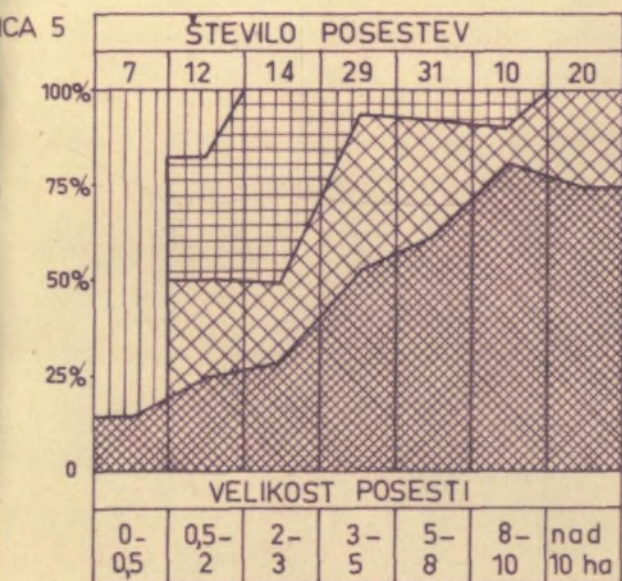
- GOZDNO-ŽIVINOREJSKO GOSPODARSTVO S TVO DELOVNO SILO
- GOZDNO-ŽIVINOREJSKO GOSPODARSTVO
- ŽIVINOREJSKO-GOZDNO GOSPODARSTVO
- GOZDNO-POLJEDELSKO GOSPODARSTVO
- POLJEDELSKO-ŽIVINOREJSKO GOSPODARSTVO

VAS PODGORJE

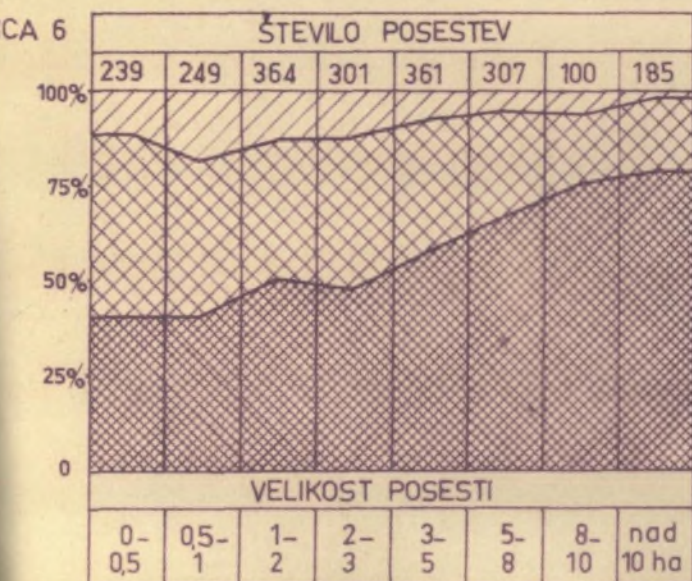
- ČISTA KMEČKA GOSPODINJSTVA
- MEŠANA KMEČKA GOSPODINJSTVA, VEČINA ZAPOSLENIH V KMETIJSTVU
- MEŠANA KMEČKA GOSPODINJSTVA, VEČINA ZAPOSLENIH IZVEN GOSPODINJSTVA
- NEKMEČKA GOSPODINJSTVA

VAS SEBEBORCI

- ČISTA KMEČKA GOSPODINJSTVA
- MEŠANA KMEČKA GOSPODINJSTVA, VEČINA ZAPOSLENIH V KMETIJSTVU
- MEŠANA KMEČKA GOSPODINJSTVA, VEČINA ZAPOSLENIH IZVEN GOSPODINJSTVA
- NEKMEČKA GOSPODINJSTVA

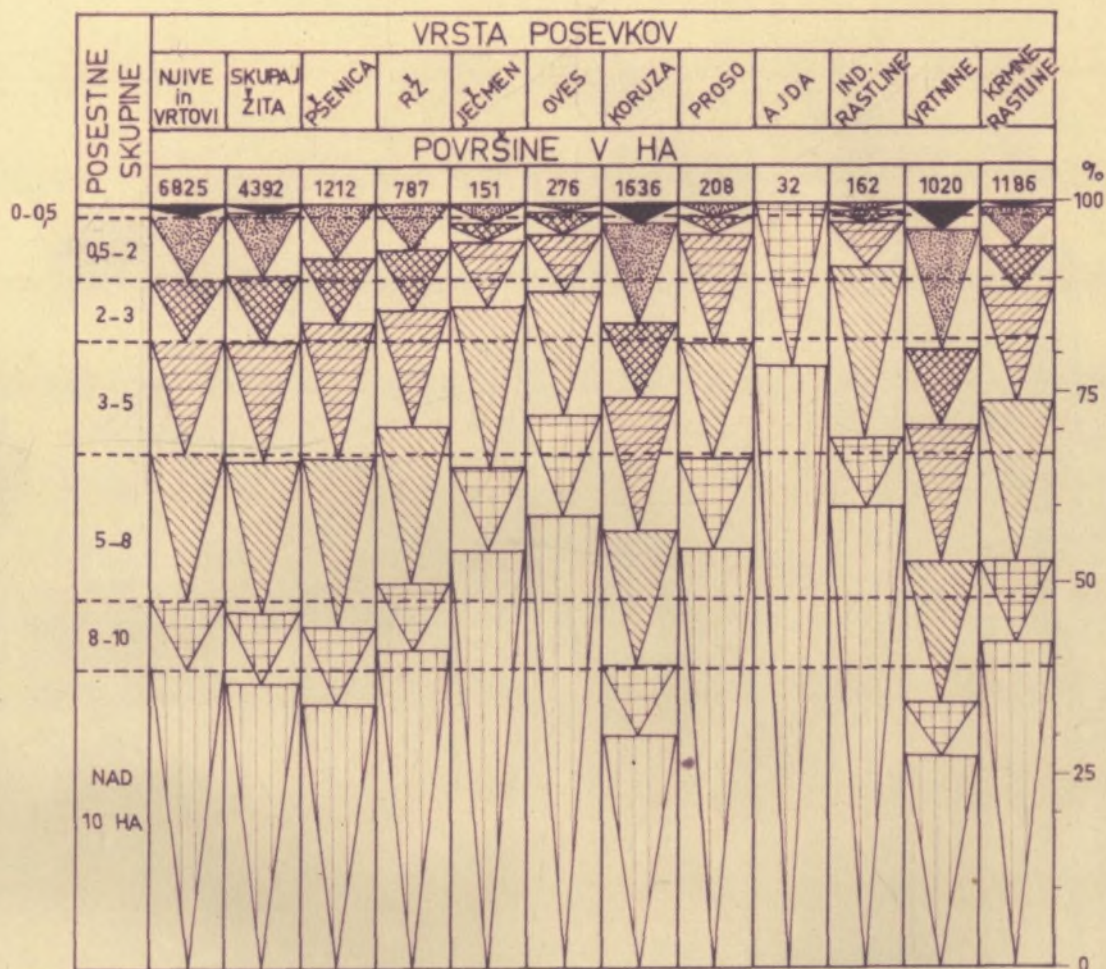
ŠTEVILO GOSPODINJSTEV PO GOSPODARSKI DEJAVNOSTI IN SOCIALNO POSESTNIH SKUPINAH /str.223/

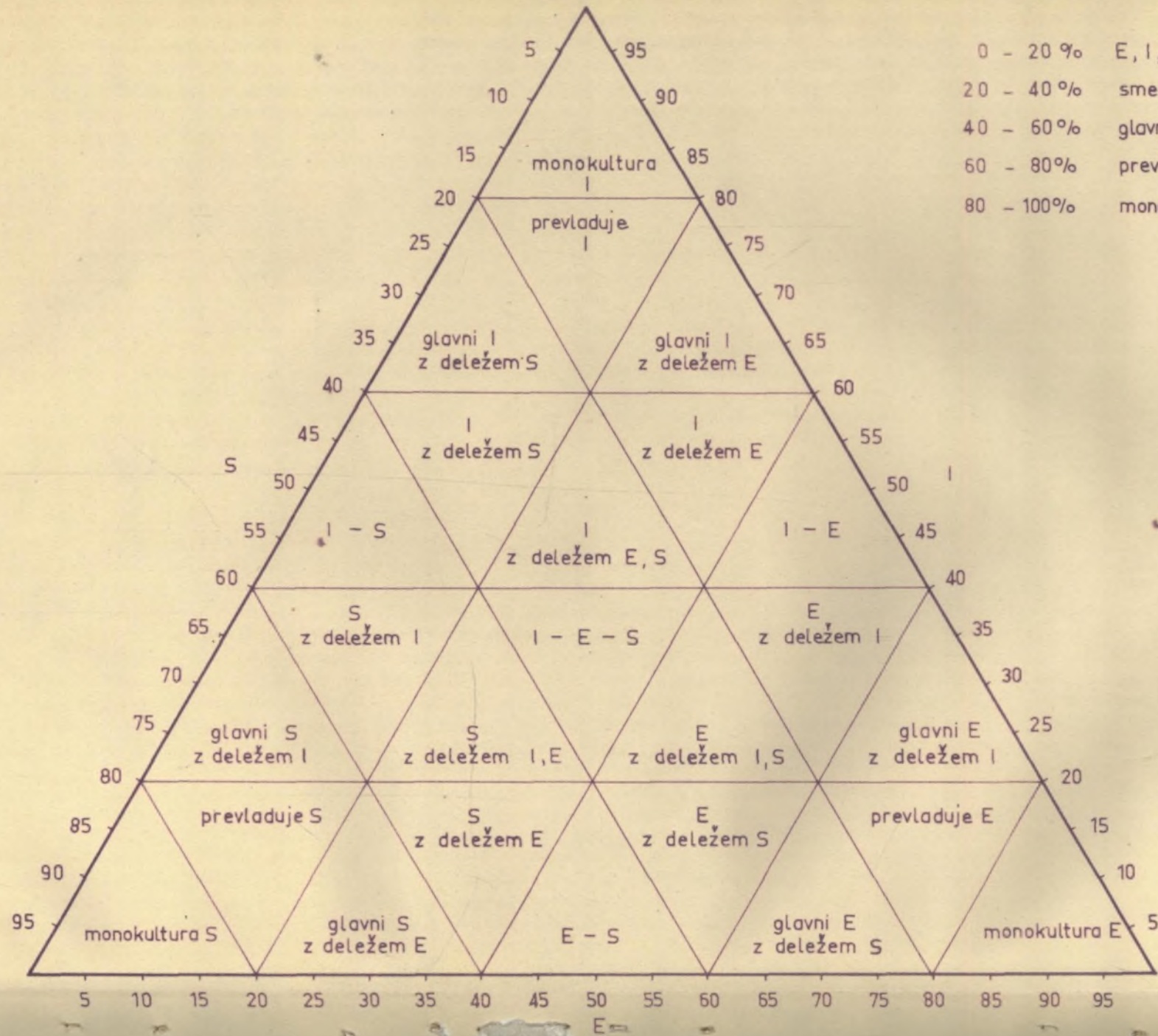
VINORODNE HALOZE

- ČISTA KMETIJSKA GOSPODARSTVA
- MEŠANA KMETIJSKA GOSPODARSTVA
- OGROŽENA KMETIJSKA GOSPODARSTVA

SKICA 8

ŽITA, INDUSTRIJSKE RASTLINE, KRMNE RASTLINE
 IN VRTNINE PO POSESTNIH SKUPINAH
 V OBČINI ORMOŽ LETA 1960

- 0 - 20% E, I, S ni upoštevano
- 20 - 40% smer združb
- 40 - 60% glavna in ostale smeri
- 60 - 80% prevladujoča smer
- 80 - 100% monokultura

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO
UNIVERZE V LJUBLJANI

E VIII/2,66

Naslov: Medved Jakob: Uvod v
metodologijo agrarno geografskih
raziskav pokrajine.

Leto izdelave: 1967